

LUNDS UNIVERSITET

Centrum för teologi och religionsvetenskap

Fågel, fiende eller mitt i mellan?

En studie över ordet *nešers* betydelse och användning i Gamla Testamentet

Elin Wilhelmsson

Vårterminen 2013

Teologi: Examensarbete för kandidatexamen

BIVK10, 15 hp

Handledare: Ola Wikander

Examinator: Tobias Hägerland

Abstract

This thesis is a study of the Hebrew word *nešer*, which is the name of the bird most often mentioned in the Old Testament. What kind of bird it is, is not defined in any of the texts in which it occurs, but the modern interpretations call it either an eagle or a vulture. The purpose of this thesis is to see if it is possible to define what kind of bird it is, see how it has been used in the Old Testament texts and to see if there are similarities to the symbolism and usage of similar birds in the literature of nearby cultures.

By comparing existing birds with the descriptions of characteristics and behaviors that can be found in the texts, I try to come to a conclusion about which bird *nešer* most likely refers to, the two most prevalent proposals put forward being the griffon vulture and the golden eagle. Then I look closer at the different texts that contain the word *nešer* to try and see how it's being used, and it is in the context of similes and metaphors the *nešer* is most common.

Other nearby cultures with related languages, such as Ugaritic and Akkadian, has words which are directly related to *nešer*, so called cognates, they have the same etymological background and similar import. But even in cultures that do not share the same language, one can see that there are similar concepts, eg the Greek word *aetos* is used in a similar way, and in the Egyptian myths one can see elements similar to those characterizing *nešer*.

When studying the usage of the word *nešer*, one can see similarities with the neighboring cultures, but the great difficulty in defining what kind of bird *nešer* actually is, is that in those passages where it's used do not give a complete description, the similes used give only small clues on the characteristics and behaviors.

Keywords: *nešer*, נֶשֶׁר, eagle, vulture, Old Testament, Hebrew bible, ornithology.

Innehåll

Abstract	2
1. Inledning.....	5
1.1 Syfte och frågeställning.....	5
1.2 Metod	6
1.3 Disposition	6
1.4 Material och översättningar.....	7
1.5 Forskningsöversikt	8
2. Förekomst och spridning.....	10
3. Vad är en <i>nešer</i> ?.....	11
3.1 Argument för gam	12
3.2 Argument för örn.....	13
3.3 Tvetydiga argument.....	15
3.4 Sammanfattning och diskussion.....	15
4. Biologi.....	16
4.1 Kungsörn	17
4.2 Kejsarörn	18
4.3 Större skrikörn.....	19
4.4 Gåsgam.....	20
4.5 Lammgam.....	21
5. Etymologi och utombibliska paralleller	22
5.1 Etymologi	22
5.2 Mesopotamien	23
5.3 Ugarit.....	23
5.4 Egypten.....	24
5.5 Grekland	25
5.6 Sammanfattning	26
6. <i>Nešers</i> användning i bibeln	26
6.1 Hesekiel.....	27
6.1.1 Hesekiel 1:10 och 10:14.....	27
6.1.2 Hesekiel 17:3 och 17:7	28
6.2 Jeremia	29
6.2.1 Jeremia 4:13	29

6.2.2 Jeremia 48:40, 49:16, 22	30
6.3 Obadja	31
6.4 Jesaja och Psaltaren	31
6.4.1 Jesaja 40:31 och Psalm 103:5.....	32
6.5 Hosea.....	32
6.6 Job	33
6.7 Ordspråksboken.....	34
6.7.1 Ordspråksboken 23:5 och 30:17.....	34
6.7.2 Ordspråksboken 30:19.....	35
6.8 Exodus, Leviticus och Deuteronomium	35
6.8.1 Leviticus 11:13 och Deuteronomium 14:12.....	35
6.8.2 Exodus 19:4 och Deuteronomium 32:11	36
6.8.3 Deuteronomium 28:49.....	37
6.9 Klagovisorna, Habackuk och 2:a Samuel	37
6.10 Mika	38
6.11 Sammanfattning och diskussion.....	38
7. Slutsats	40
8. Bibliografi	42
8.1 Primärkällor.....	42
8.2 Sekundärkällor	42
9. Bilagor.....	46
9.1 Tabeller.....	46
9.1.1 Övergripande negativ/positiv uppdelning	46
9.1.2 Tabell för egenskaper hos <i>nešer</i>	47
9.1.3 Tabell över användning	48

1. Inledning

Three things are too wonderful for me;
four I do not understand:
the way of an eagle in the sky,
the way of a snake on a rock,
the way of a ship on the high seas,
and the way of a man with a girl.¹

Första gången jag kom i kontakt med ordet *nešer* (נֶשֶׁר) var när jag skulle översätta en text från Exodus² och slog efter ordet i mitt lexikon.³ Den betydelse jag då fick fram var att det kunde betyda både örn och gam. Jag slogs då av den stora nyansskillnaden det skulle bli i översättningarna idag om man skulle översätta ordet med gam istället för örn. Och när jag frågade om det så var det ingen som kunde ge mig ett svar om varför ett enda ord kunde betyda två så pass skilda saker.

Man kan lätt föreställa sig att vända blicken upp mot himlen och se hur en mäktig fågel svävar där, långt bortom räckhåll, och fundera på, vad är det den ser? Vad rör sig i dess tankar? Jag skulle vilja påstå att det är lika lätt idag som det var för tusentals år sedan. Och att sedan ta steget från att se denna mäktiga, outgrundliga fågel till att sedan använda den för att likna andra saker är sedan inte långt.

Men om man idag skulle läsa att Gud likt en gam (istället för en örn) bar Israels folk på sina vingar, så skulle nog inte så få höja på ögonbrynet, mäktig fågel eller ej. I vår föreställningsvärld är gamar inte i första hand associerade med positiva saker på samma sätt som örnar. Örnar associeras med styrka och ära, medan gamar förekommer i sammanhang som girighet och glupskhet.

1.1 Syfte och frågeställning

Min avsikt är att undersöka vad ordet *nešer* betyder och hur det har använts i Gamla Testamentet genom att undersöka de ställen som *nešer* förekommer i för att försöka se samband och skillnader.

Kan man bestämma en gång för alla vad detta djur är, och i sådana fall vad? Är man konsekvent i hur man använder *nešer*? Kan man finna något svar till varför *nešer* används som det gör?

¹ NRSV, Ords 30:18–19.

² Exod 19:4.

³ W. L. Holladay, ed., *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (Leiden: Brill, 1988)

Min frågeställning kan i korta drag sammanfattas som följande:

- Kan man bestämma vad en *nešer* är?
- Hur har *nešer* använts?
- Kan man se ett samband med andra närliggande kulturer?

1.2 Metod

Den metod jag har för avsikt att använda är en som inspirerats av G. R. Driver. I sin artikel "Birds in the Old Testament – I. Birds in Law" skriver han:

The identification of each and every bird must be controlled by three factors: the radical meaning of the name as established by philology, the ancient translations of it after careful consideration of their probability, the description of each bird's habitat and habits wherever these are given and the comparison of these with those of any birds proposed for identification.⁴

Genom att följa dessa steg så hoppas jag kunna göra en identifikation av *nešer* (dock förhindras jag av min bristande språkkunnighet att sätta mig in i de olika antika översättningarna), för att sedan genom att använda en komparativ metod göra jämförelser mellan olika bibelställen för att undersöka om man kan se likheter och skillnader i användandet av *nešer*, och se om man kan spåra en utveckling av dess användning, eller om det har haft en konsekvent betydelse genom tiden för nedtecknandet av de olika texterna, samt se om man kan se likheter med omkringliggande kulturer.

1.3 Disposition

Mitt arbete har jag lagt upp på så vis att jag först kommer att undersöka vad en *nešer* är och närmare titta på de olika argument som har lagts fram för att det antingen är en örn eller gam. Därefter kommer jag ge en kort biologisk genomgång för fem av de olika större rovfåglar som jag har stött på som olika förslag till vad en *nešer* skulle kunna syfta på för art, med avsikt att kunna ge en större förståelse för vad som diskuteras.

Jag kommer också titta närmare på ordets etymologi och göra jämförelser med olika närliggande kulturer, för att sedan ta upp och diskutera hur *nešer* har använts i Gamla Testamentet.

⁴ G. R. Driver, "Birds in the Old Testament – I. Birds in Law", *PEQ* (1954–1955): 5–20, 5.

1.4 Material och översättningar

Mina primärkällor utgörs av textställen i *Biblia Hebraica Stuttgartensia* som innehåller *nešer*; dock har jag begränsat mig till texterna på hebreiska och därför inte gått närmare in på de två textställen som finns i Daniel (Dan 4:30 och 7:4).

Jag har själv gjort översättningarna av de textställen som innehåller *nešer* med hjälp av *Biblia Hebraica Stuttgartensia* och *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*,⁵ och i mina översättningar har jag valt att översätta *nešer* med örn/gam istället för att redan från början ta ställning till antingen det ena eller det andra.

Ett par textställen som även de understryker svårigheten i att definiera exakt vad det är för fåglar det handlar om i Gamla Testamentet är Lev 11:13 och Deut 14:12. När jag gjorde mina översättningar valde jag att utgå från Holladays förslag i *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* när det gällde פָּרָס och עֲזָנְיָהּ. פָּרָס översätts med lammgam och de källor jag har är i majoritet överens om att det bör vara så, även om diskussioner förekommer här också.⁶ עֲזָנְיָהּ är det inte lika enkelt med, inte ens Holladay är konsekvent, han skriver ut det engelska ordet för korp-gam men det latinska för grågam, jag har valt att gå efter det latinska i min översättning. Värt att notera är alltså att även i fallen med de andra fåglarna i Gamla Testamentet är det inte alltid lätt att göra en identifiering.

När jag tittar närmare på texter från närliggande kulturer så kommer jag att framför allt använda mig av olika översättningar, bl.a. N. Wyatts bok *Religious Texts from Ugarit*,⁷ som behandlar de ugaritiska texterna jag tittar närmare på t.ex. myten om Aqhat, och S. Dalleys bok *Myths from Mesopotamia – Creation, the Flood, Gilgamesh and Others*,⁸ som tar upp myten om Etana. Jag har även använt mig av olika uppslagsverk när det gäller myterna från Egypten och Grekland, däribland *The Dictionary of Classical Mythology* och *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*.⁹

Det övriga materialet jag har använt mig av är olika artiklar och böcker som tar upp *nešer* på olika sätt.¹⁰ Jag har även använt en hel del bibelkommentarer, men i begränsad

⁵ Holladay, *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*.

⁶ Holladay, *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*; Driver, "I – Birds in Law", 9; R. K. Yerkes, "The Unclean Animals of Leviticus 11 and Deuteronomy 14", *JQR* 14.1 (1923): 1–29, 10–11.

⁷ N. Wyatt, *Religious Texts from Ugarit* (Trowbridge, Wiltshire: Cromwell Press, 1998).

⁸ S. Dalley, *Myths from Mesopotamia – Creation, the Flood, Gilgamesh and Others* (Oxford: Oxford University Press, 1991).

⁹ E. S. Meltzer, "Horus" i *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, 2 (ed. Donald B. Redford; Oxford: Oxford University Press, 2001), 119–122; P. Grimal, *The Dictionary of Classical Mythology*, (Frome: Butler and Tanner Ltd, 1987).

¹⁰ Se vidare under avsnitt 1.5 Forskningsöversikt.

utsträckning i och med att det inte är många som har haft någon större diskussion kring just betydelsen av *nešer*.

För att underlätta mitt arbete har jag gjort tabeller som på ett översiktligt sätt visar på fördelningen av *nešers* användning, dess egenskaper och övergripande negativa/positiva uppdelning.¹¹

1.5 Forskningsöversikt

När det kommer till forskning om *nešer* så finns det inte alltför mycket material att tillgå. En hel del olika forskare har skrivit om ämnet, men det de har skrivit är inte mycket, och det är inte många som faktiskt har använt *nešer* som namnet på fågeln. De har istället dragit en slutsats om vad det förmodligen är för fågel som menas och sedan skrivit utifrån det och använt dagens vetenskapliga namn.

Sammantaget så kan man säga att mycket som skrivits om *nešer* är relativt gammalt, och det som har skrivits senare mer eller mindre bara är upprepningar av det som redan sagts. Det mesta som är nytt förekommer i artiklar som egentligen handlar om något annat men där det passar in som en del av bakgrunden till det som tas upp, t.ex. i en artikel från 2010 som behandlar ämnet Kyros som en rovfågel JHWH kallat.¹²

De flesta som har skrivit om *nešer* verkar ha utgått från samma princip som Driver gör i sin artikel, där han skriver att man måste ta djurets beteende och livsmiljö i beaktande när man drar sina slutsatser.¹³ Och det är helt klart så att vissa är mer bestämda i vad de kommer fram till än andra.

Det de flesta har gemensamt är att de genom att ta hänsyn till många olika bibelverser kommer fram till vilka fåglar som förmodligen är de mest troliga kandidaterna att vara den som beskrivs i de respektive texterna. De vanligast förekommande förslagen är *Gyps Fulvus*, gåsgam, och *Aquila Chrysaetos*, kungsörn, även om det helt klart även finns andra kandidater som skulle kunna passas in också. Men så finns det forskare som t.ex. N. Wyatt som hävdar att det hebreiska ordet *nešer* helt klart bör översättas med falk, dock utan att specificera vilken sort. Wyatt skriver att ”The Heb. *nešer* is also undoubtedly a falcon” när han jämför med det ugaritiska ordet *nšr*.¹⁴

Ett namn som har hänvisats till i flera olika texter jag har läst är H. B. Tristram, som i sin bok *The Survey of Western Palestine – Fauna and Flora of Palestine* skriver att det inte kan

¹¹ Se bilagan 9.1 Tabeller

¹² M. J. Chan, ”Cyrus, Yhwh’s Bird of Prey (Isa. 46.11): Echoes of an Ancient Near Eastern Metaphor”, *JSOT* 35.1 (2010): 113–127.

¹³ Driver, ”I – Birds in Law”, 5.

¹⁴ Wyatt, *Religious Texts from Ugarit*, 284.

finnas något tvivel om identiteten av denna *nešer*. Tristram hävdar där att det handlar om gåsgamen, även om *nešer* av översättare mer eller mindre alltid likställts med örn,¹⁵ och målar upp en väldigt positiv bild av denna ”nobra” fågel.¹⁶

Tristram tar upp olika aspekter av *nešer* som den beskrivs i de bibliska texterna och jämför det med hur gåsgamens beteende ter sig i verkligheten och kommer fram till att det är mycket som stämmer in, och han säger även:

It is impossible in any part of the country to look up without seeing some of them majestically soaring at an immense height.¹⁷

Något som man dock måste vara medveten om är att mycket som skrivits inom detta område är ganska gammalt och att man därför måste vara på sin vakt på förändringar som sker över tid. Om man tittar på citatet ovan från Tristrams bok, och sedan jämför det med det som J. Feliks skriver nästan 80 år senare så kan man tydligt se att tiden är en stor förändringsfaktor som spelar in:

Up to a generation ago the Griffon Vulture was one of the most common birds in Israel. Today it is on the verge of extinction.¹⁸

Av hänsyn till detta bör man notera och vara medveten om att de fåglar som en gång svävade över himlen i antiken inte nödvändigtvis behöver vara desamma som gör det idag.

En författare som istället påpekar att *nešer* översätts med örn, i majoriteten av fallen, är R. Pinney. På samma sätt som Tristram tar han upp olika bibelverser och jämför med verkligheten när han drar sin slutsats. Styrkan och snabbheten hos örnen är något som Pinney gång på gång kommer tillbaka till, dock så är han öppen med att vissa av bibelställena skulle kunna passa in på båda sorternas fåglar, och han menar även att det inte är nödvändigt att reda ut frågan om vad *nešer* är för en fågel för att förstå att det fanns en fascination för stora rovfåglar.¹⁹

Alice Parmelee gör även hon en jämförelse med olika bibelverser för att försöka komma fram till vad *nešer* är för en fågel, men har till skillnad från tidigare nämnda författare ingen genomgående diskussion, utan ger istället många spännande vinklingar av hur man kan ha sett

¹⁵ NRSV; RSV; King James Bible; Bibel 2000; Bibeln i 1917 års svenska översättning; Gustav Vasas Bibel. De översättningar på svenska och engelska jag tittat på har översatt *nešer* med örn i majoriteten av textställena, såvida det inte är ”övertydligt” att det är en gam, som t.ex. i Mika 1:16.

¹⁶ H. B. Tristram, *The Survey of Western Palestine – Fauna and Flora of Palestine* (London: The Committee of the Palestine Exploration Fund, 1884), 95.

¹⁷ Tristram, *Fauna and Flora*, 95.

¹⁸ J. Feliks, *The Animal World of the Bible* (Tel Aviv: Blumenthal’s Printing Press Ltd., 1962), 68.

¹⁹ R. Pinney, *The Animals in the Bible* (Philadelphia: Chilton Company, 1964), 147.

på den. T.ex. så tar hon upp att olika närliggande kulturer i t.ex. Egypten, Assyrien och Persien, såg denna fågel som ”allestädes närvarande”, vitt seende och krävande, egenskaper ofta förknippade med kungamakt.²⁰

Till sist vill jag åter ta upp G. R. Driver, som det ofta hänvisas till i litteraturen, och då särskilt till hans artikel ”Birds in the Old Testament – I. Birds in Law”.²¹ Där går han igenom de olika fåglar som förekommer på de två listorna över orena fåglar som återfinns i lagen i Leviticus och Deuteronomium²², och drar slutsatser om var deras namn kan komma ifrån och vilka fåglar det kan motsvara idag.

Det mesta av material som jag har hittat är inte nytt, t.ex. är Tristrams bok från 1884, och av det som skrivits efter det är nästan allt från 1970-talet eller tidigare. Så jag tycker att det finns ett relativt stort glapp i tiden, som jag tyvärr inte har lyckats hitta något av relevans att använda för att fylla igen det med.

Samtidigt visar Chan i sin artikel om Kyros att det finns ett område där frågor i detta ämne är relevant för vår förståelse av hur människor på den tiden uppfattade och beskrev sin omvärld. Chan skriver att kungar och deras krigare ofta valdes att avbildas som rovfåglar och att det var vida spritt över hela Främre Orienten, så man kan tala om att det var ett vanligt förekommande tema i detta område.²³ T.ex. så avbildades egyptiska härskare och deras arméer ofta som t.ex. falkar eller gamar²⁴, som även var associerade med gudar.²⁵

2. Förekomst och spridning

Ordet *nešer* förekommer 28 gånger i olika former²⁶ i Gamla Testamentet, och det är inte bara använt i en viss sorts böcker utan har en god spridning genom hela textsamlingen, från de historiska böckerna till profeterna, det finns även med i de arameiska texterna i Daniel.²⁷ Det förekommer i hela 16 av de gammaltestamentliga böckerna, och har då använts i varierande sammanhang, som mer eller mindre speglar den text det används i, från att vara med i Hesekiels profetsyner till att vara en metafor för fiendens snabbhet i Jeremia.

²⁰ A. Parmelee, *All the Birds of the Bible* (London: Lutterworth Press, 1960), 105.

²¹ Driver, ”I. Birds in Law”.

²² Lev 11:1–46 och Deut 14:3–21.

²³ Chan, ”Cyrus, Yhwh’s Bird of Prey”, 123–124.

²⁴ Härskarna i Egypten kopplades även samman med andra djur som lejon och tjurar, vilket kan ha influerat de varelser som beskrivs i Hesekiel. Se vidare under avsnitt 6.1.1 Hesekiel 1:10 och 10:14.

²⁵ Chan, ”Cyrus, Yhwh’s Bird of Prey”, 124.

²⁶ G. Lisowsky, *Konkordanz zum hebräischen Alten Testament, nach dem von Paul Kahle in der Biblia Hebraica edidit Rudolf Kittel besorgten Masoretischen Text* (Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt, 1958), 965–966; T.

Kronholm, ”נֶשֶׁר” *TDOT* 10: 77–85, 77.

²⁷ Stavningen på ordet är lite annorlunda men det har samma betydelse.

Nešer är den fågel som nämns flest gånger i Gamla Testamentet av alla de fåglar som tas upp på listorna över orena fåglar i Leviticus och Deuteronomium.²⁸ *Nešer* nämns fler gånger än de andra rovfåglarna sammanlagt.²⁹

Men trots att det är en så pass vanligt förekommande fågel finns det ändå inte alltför mycket att ta på när det kommer till att fastställa vad det egentligen är för sort, och de små ledtrådar som finns i de olika fallen där det förekommer i texterna ger ingen entydig bild.

3. Vad är en *nešer*?

Så vad är då en *nešer*?³⁰ Det har framlagts en hel del olika ”bevis” för vad forskare menar att det borde vara, men dessa olika forskare har genom tiderna inte alltid varit överens. Och i vissa fall så kan de ha svårt att själva bestämma sig för vad de tror att det är. Ett tydligt exempel på det är när Driver i sin artikel ”Birds in the Old Testament – I. Birds in Law” skriver att *nešer* bör vara en gåsgam när det gäller Exod 19:4 just för att den har de största vingarna³¹, men sedan i en senare artikel, ”Once Again: Birds in the Bible”, rättar sig efter att ha fått ny information och säger att det bör vara en örn, och då förmodligen en kungsörn.³²

Kort sagt, det är inte en lätt sak att kunna bestämma sig för vad det handlar om för en fågel. Dock är Driver noga med att peka ut det faktum att det förmodligen handlar om att *nešer* kan ha använts för att omnämna både gamar och örnar, och att man måste ta hänsyn till texten när man försöker bestämma sig för vad det är.

Yerkes skriver att det grekiska ordet *aetos* användes på samma sätt av de översättare som översatte den hebreiska texten till grekiska, och att man då inte satt och grundligt utredde vilken exakt art det rörde sig om utan att det då mer kan ha rört sig om ett stort samlingsnamn överlag.³³

Det finns många olika egenskaper som i texterna förknippas med *nešer*, och många, tycker jag, visar ett uttryck för en ganska så stor respekt för den. Det som är mest återkommande är att det talas om dess snabbhet och att den bygger sina bon högt. Men texterna tar även upp dess fjäderskrud och att den har en förmåga att bli ung på nytt.³⁴

²⁸ Yerkes, ”The Unclean Animals of Leviticus 11 and Deuteronomy 14”, 9.

²⁹ G. Cansdale, *Animals of Bible Lands* (Exeter: Paternoster Press, 1970), 142.

³⁰ De textställen som tas upp i det här avsnittet kommer jag gå igenom i närmare detalj i avsnitt 6. *Nešers* användning i bibeln.

³¹ Något som faktiskt inte stämmer eftersom lammgamar har större vingar än gåsgamar, se vidare under avsnitt 4. Biologi.

³² G. R. Driver, ”Once Again: Birds in the Bible”, *PEQ* (1958–1959): 56–58, 56–57.

³³ Yerkes, ”The Unclean Animals of Leviticus 11 and Deuteronomy 14”, 10.

³⁴ Jag har gjort en övergripande översikt för hur ofta de olika egenskaperna förekommer, se bilaga 9.1.2 Tabell för egenskaper hos *nešer*.

Ett exempel på att bli ung på nytt finner man i Ps 103:5 ”Han som mättar din mun med gott, så du förnyar din ungdom likt en örn/gam”, och dess snabbhet tas upp i Klag 4:19 ”Snabbare än himlens örnar/gamar är våra förföljare, på bergen jagade de oss, i öknen låg de väntandes på oss”.

Det är intressant att de åsikter som finns om vad *nešer* egentligen är eller bör vara kan vara så vitt skilda; för att åter nämna Driver så menar han att *nešer* i huvudsak avser gam, då särskilt gåsgamen, men att det i vissa fall kan vara en örn.³⁵ Men till skillnad från Driver så hävdar författarna till *Fauna and Flora of the Bible*³⁶ att det bör översättas med örn förutom i de fall då det tas upp speciella egenskaper som visar på att det skulle vara en gam, t.ex. Mika 1:16 och Ords 30:17.

3.1 Argument för gam

Mika 1:16 är ett av de ställen som de flesta tar upp som ett viktigt ställe när det gäller att bestämma vad *nešer* bör tolkas som.³⁷ Där uppmanas läsaren att raka av sitt hår så att huvudet blir kalt som ett tecken på sorg för att ”*din glädjes barn*” har blivit bortförda.

Det verkar nästan övertydligt att det skulle handla om gamens karakteristiska ”skallighet” i detta fall, och Tristram verkar nästan bygga hela sin tolkning på just detta bibelställe.³⁸ Dock är det intressant att se att vissa bibelöversättare ändå valt att översätta detta ställe med örn.³⁹

Även det som sägs i Ords 30:17 är ett ställe som ofta nämns, av bl.a. Driver och författarna till *Fauna and Flora of the Bible*, att den som ser ner på sina föräldrar och inte lyder dem ska få sina ögon uthackade och de ska bli uppätta av just *nešer*.⁴⁰ Och då är det lätt att dra paralleller till beteenden som har observerats hos gamar, att när det är dags att äta så börjar de, på samma sätt som korpar, med ögonen som är en av de mjukaste delarna på kroppen.⁴¹

Andra bibelställen som lyfts fram när det framhålls att det förmodligen handlar om gamar är Deut 28:49, Hab 1:8 och Jer 49:22.⁴² På samma sätt som innan så kan man, om man ser till hur gamar betar sig, se det som att de samlas runt ett byte. De olika nationerna i fjärran samlas för att likt en flock gamar slå ner på Juda.

³⁵ Driver, ”I. Birds in Law”, 8.

³⁶ *Fauna and Flora of the Bible* (London: United Bible Societies, 1972), 83.

³⁷ Driver, ”I. Birds in Law”, 8; Tristram, *Fauna and Flora*, 95; Pinney, *The Animals in the Bible*, 147.

³⁸ Tristram, *Fauna and Flora*, 95.

³⁹ Mika 1:16 översätts med örn i RSV, NRSV, King James Bible och Gustav Vasas bibel.

⁴⁰ Driver, ”I. Birds in Law”, 9; *Fauna and Flora of the Bible*, 83.

⁴¹ R. Meinertshagen, *Nicoll's Birds of Egypt* (London: Hugh Rees, 1930), 425; R. Meinertzhagen, *Birds of Arabia* (Birmingham: The Kynoch Press, 1954), 383.

⁴² *Fauna and Flora of the Bible*, 84; Driver, ”I. Birds in Law”, 9; Pinney, *The Animals in the Bible*, 147.

Food obtained by sight from great heights or by watching other vultures descending, which draws in others from huge distances until every vulture for perhaps fifty miles is attracted down to food.⁴³

Detta beteende, att samlas i flock runt ett byte och komma långt bort ifrån, är typiskt för gamar, till skillnad från örnar som i största del är ensamma och inte uppvisar samma flockbeteende.

Dock bör noteras att det finns örnar som ibland kan hålla ihop i flock, däribland den stora skrikörnen.⁴⁴ Men trots att både örnar och gamar livnär sig av as, menar Driver att det förmodligen är gamen som menas just för att den är den av de stora rovfågarna som är vanligast att stöta på.⁴⁵

En annan aspekt som lyfts fram är var det beskrivs att *nešer* bygger sina bon, som t.ex. i Jer 49:16, där det sägs att även om du har ditt tillhåll uppe på bergets topp och bor bland klyftorna i berget likt en *nešer* så ska ändå Gud störta ner dig därifrån.

Gamen till skillnad från örnen bygger sina bon på klippor och det är inte ovanligt att det kan bildas ganska stora kolonier.⁴⁶ Örnen å andra sidan bygger sina bon antingen i träd eller bland klippor.⁴⁷

3.2 Argument för örn

Men forskare lyfter även fram ställen som de menar framhäver möjligheten av att det ska vara en örn det handlar om. Ett av dessa ställen är från Ords 23:5, som beskriver hur lätt rikedom försvinner. ”Låter du dina ögon flyga efter det - det finns inte där! Sannerligen gör det sig vingar och flyger likt en örn/gam mot himlen.”⁴⁸

Här lyftes det fram att det skulle kunna vara en kejsarörn det handlar om.⁴⁹ Denna fågel som var den vanligaste örnen i Palestina har ett speciellt membran i sina ögon som gör att den kan se mot solen.⁵⁰ Det som syftas på är att flykten mot himlen underförstått även innebär mot solen.⁵¹ Dock framhåller Driver det att kejsarörnen inte är den snabbaste, så när texterna talar

⁴³ Meinertzhagen, *Birds of Arabia*, 383.

⁴⁴ Felicks, *Animal World of the Bible*, 66; Se vidare under avsnitt 4.3 Större skrikörn.

⁴⁵ Driver, ”I. Birds in Law”, 9.

⁴⁶ Tristram, *Fauna and Flora*, 95; Meinertzhagen, *Birds of Egypt*, 425.

⁴⁷ Meinertzhagen, *Birds of Egypt*, 385.

⁴⁸ Ords 23:5

⁴⁹ *Fauna and Flora of the Bible*, 83.

⁵⁰ Driver, ”I. Birds in Law”, 9.

⁵¹ Driver, ”I. Birds in Law”, 9.

om snabbheten hos *nešer* så lyfts istället kungsörnen fram. Den var dock inte lika vanlig som kejsarörnen och bör kanske ses som ett undantag.⁵²

Det som dock tydligast kan visa på att det i vissa fall bör handla om en kungsörn är de ställen som talar om att örnen bär någon på sina vingar, Exod 19:4 och Deut 32:11. Det var i dessa två fall Driver först menade att det måste vara frågan om en gåsgam för att den har de ”mäktigaste” vingarna, men sedan, efter att ha läst två ögonvittnesskildringar som visade på att det fanns människor som faktiskt hade sett att kungsörnar ibland kunde ta sina ungar på ryggen, så ändrade han sig. Det första var från Skottland:

Our guide was one of the small company who have seen the golden eagle teaching the young to fly. He could support the belief that the parent birds, after urging and sometimes shoving the youngster into the air, will swoop underneath and rest the struggler for a moment on their wings and back... Our guide, when questioned, said that every phrase of the verse [Deut xxxii, 11] (which was new to him) was accurate, save the first; he had seen it all except the stirring up of the nest.⁵³

Och det andra var från USA, en viss Dr. Loye Miller publicerade följande redogörelse som han fått från en av sina elever, Miss F. E. Shuman:

[...] we noticed a golden eagle teaching its young one to fly. [...]The mother started from the nest in the crags and, roughly handling the youngster, she allowed him to drop, I should say, about ninety feet; then she would swoop down under him, wings spread, and he would alight on her back. She would soar to the top of the range with him and repeat the process. Once perhaps she waited fifteen minutes between flights. I should say the farthest she let him fall was a hundred and fifty feet. My father and I watched him, spellbound, for over an hour.⁵⁴

Att det finns beskrivningar av att fåglar bär sina ungar på ryggen är inget ovanligt i sig, men beskrivningar av att det just är örnar som gör det är av allt att döma ganska så unika. Och det finns inte, mig veterligen, några motsvarande för gamar. Så i detta fall så är det ganska avgörande för att det bör tolkas som örn vid de ovan nämnda ställena.

⁵² Driver, ”I. Birds in Law”, 9.

⁵³ Driver, ”Once Again: Birds in the Bible”, 56–57.

Non vidi, citatet är citerat ur Drivers artikel då det inte har varit möjligt att få tag på originalkällan

⁵⁴”Golden eagle”, *Bulletin of the Smithsonian Institution*, 166, (1937): 293–315, 302.

3.3 Tvetydiga argument

De bibelställen jag hittills tagit upp är de som forskare har tyckt sig kunna nästan säga säkert att det bör handla om den ena eller andra, örn eller gam. Men man måste vara medveten om att det finns en hel del ställen som skulle kunna passa in på båda och att det därför är svårt att definiera om det handlar om antingen en örn eller en gam utifrån dem. I Jesaja 40:31 t.ex. beskrivs det hur de som litar på Gud inte blir uttröttade utan får ny kraft och att de får ”vingar likt örnar/gamar”.

Här är det tydligt att det handlar om det outtröttliga flygandet, det att sväva högt utan att bli matt, och det skulle passa in på både örnar och gamar, för båda svävar högt i jakt på byte.

Även Job 9:26 kan visa på tvetydigheten i vad det handlar om egentligen. Det är bara snabbheten som egenskap hos *nešer* som nämns, och det framgår inte explicit vad det är för byte som avses. Tänker man då här på en örn som faktiskt slår ner på sitt byte eller på en gam som dyker ner från himlen mot en död varelse?

I Hes 17:3 berättas det om en stor färggrann fågel, och då går det att utifrån det textstället argumentera att det borde handla om en lammgam, just utifrån det faktumet att man beskriver en fågel som är färggrann och varken gåsgamar eller kungsörnar är direkt färggranna.⁵⁵ Men det har även lagts fram argument för att det skulle vara kungsörnens guldaktiga fjädrar som åsyftas.⁵⁶

3.4 Sammanfattning och diskussion

Det som blir tydligt när man tittar på det som olika forskare säger är att det inte går att med hundra procents säkerhet säga antingen det ena eller andra. Personligen är jag böjd att hålla med dem som säger att det inte går att säga att *nešer* definitivt är antingen örn eller gam, utan man måste titta på kontexten det står i.

Den stora svårigheten är att sätta sig in i hur den som skrev ned dessa verser tänkte, och det innebär många antaganden man inte kan vara säker på. Det finns de som menar att man inte gjorde någon större skillnad på örnar och gamar i dessa tider, att se skillnad på en gam och en örn som svävar högt uppe mot himlen är inte lätt att göra med blotta ögat, och att man helt enkelt tog dem för olika varianter av samma sorts fågel.⁵⁷

Som tidigare nämnts skriver Yerkes i sin artikel att den som senare översatte texterna till grekiska förmodligen visste att *nešer* var den vanligaste av sitt slag och därför tog det ord som bäst motsvarade samma sak på grekiska dvs. *aetos*. Yerkes påpekar också att översättarens

⁵⁵ Se vidare under avsnitten, 4. Biologi, 6.1.2 Hesekeel 17:3 och 17:7.

⁵⁶ M. Greenberg, *Ezekiel 1–20* (AB; New York: Doubleday & Company, Inc., 1983), 310.

⁵⁷ *Fauna and Flora of the Bible*, 82.

ornitologiska kunskaper inte var tillräckliga för att kunna avgöra om *nešer* var en art eller om det bara var ett övergripande begrepp.⁵⁸

Att en gång för alla slutgiltigt slå fast vilket sorts fågel *nešer* syftar på utifrån de små ledtrådar som ges i texterna är som att bygga ett pussel där man inte har alla bitarna, vissa passar ihop men sedan har man andra som inte passar in alls.

Det är lätt att utifrån Mika 1:16 hävda att det bör handla om en gam på grund av dess karaktäristiska ”skallighet”, men man bör vara medveten om att andra argument väger starkt emot, t.ex. Deut 32:11 då man beskriver hur *nešer* tar sina ungar på vingarna, vilket kungsörnar har setts göra men aldrig gamar.

Många av de ledtrådar som ges passar in på både örnar och gamar, t.ex. så bygger gärna både örnar och gamar sina bon högt (Obad 4, Jer 49:16), men då gamar föredrar klippor så kan örnar lika gärna bygga bon i höga träd.⁵⁹

Även de textställen som handlar om *nešers* snabbhet kan vara tvetydiga, för gamar söker av stora områden efter föda genom att glidflyga, men när de får syn ett lämpligt byte så dyker de ner mot det desto fortare och drar då till sig andra gamar som sett att något har hittats. Men de byten som gamar ser efter är as och kadaver, medan örnar å andra sidan själva jagar och då är mer beroende av att snabbt slå ned på sitt byte.⁶⁰

En sak som är värt att notera är att även om *nešer* inte är beskriven på ett ingående sätt någonstans så är det även ett ord som är relativt vanligt förekommande, och det kan tyda på att det var något som var så vanligt i människornas föreställningsvärld att det inte behövdes beskrivas närmare.

4. Biologi

I detta avsnitt har jag för avsikt att helt kort introducera de fåglar som har lagts fram som kandidater till att vara den som *nešer* avser. Jag har dock begränsat mig till att ta upp de som explicit har omnämnts vid namn och kommer därför inte att närmare gå in på vare sig falkar eller glador, som även de har lagts fram av olika forskare som förslag men som inte har preciserats närmare.⁶¹

Detta gör jag för att bättre kunna ta hänsyn till ett av de tre kriterierna Driver tog upp, det

⁵⁸ Yerkes, ”The Unclean Animals of Leviticus 11 and Deuteronomy 14”, 10.

⁵⁹ Se avsnitt 4. Biologi.

⁶⁰ Se avsnitt 4. Biologi.

⁶¹ Wyatt, *Religious Texts from Ugarit*, 284; C.F. Keil och F. Delitzsch, *The Pentateuch* (COTTV 1; Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1976), 360–361.

om att man måste ta hänsyn till ”*the description of each bird’s habitat and habits wherever these are given*”.⁶²

Något man bör vara medveten om är att det är svårt att se skillnad på alla de stora rovfåglarna när de flyger om man inte tittar efter detaljer, men det kan även vara svårt att se vad det är man tittar på när fågeln i fråga är på marken också. Ett exempel som finns i Parmelees bok berättar om en man som reste omkring i Palestina. Han såg en ”pojke” högt upp på en brant klippa, ”pojken” gick fram till kanten lutade sig fram och hoppade ut. Istället för att falla ned och slå ihjäl sig så bredde ”pojken” ut ett par vingar och flög iväg. ”Pojken” i fråga var i själva verket en stor fågel, men observatören ville inte våga sig på att säga vilken sort eftersom han just hade trott att fågeln varit en pojke.⁶³

De fem fåglarna jag kommer ta upp är kungsörn (*Aquila chrysaetos*), kejsarörn (*Aquila heliaca*), större skrikörn (*Aquila clanga*), gåsgam (*Gyps fulvus*) och lammgam (*Gypaetus barbatus*), och jag kommer att ta upp fem olika aspekter av dem: deras storlek, deras fjäderdräkt, vilka områden de föredrar att bo i samt deras föda och lite om deras jaktmetod.

4.1 Kungsörn

Det första som kan sägas om kungsörnen är att det är en mycket stor fågel, en av de större örnarna, med en längd som kan ligga mellan 75–93 cm och ett vingspann som kan vara ända upp till 220 cm. Den är välproportionerad, med långa breda vingar som har tydliga ”fingrar” (de yttersta pennorna), och en lång stjärt som är ungefär lika lång som vingarna är breda, 26–33 cm, och speciellt de unga fåglarna har en tydligt s-formad linje på bakkanten av sina vingar. Man kan se att det kraftiga huvudet är tydligt framsträckt när den flyger.⁶⁴

Fjäderdräkten utvecklas med varje ruggning, och delas upp i tre dräktyper, den juvenila, den postjuvenila och den adulta. Det som skiljer de yngre fåglarna från de äldre är de tydliga inslagen av vitt i fjäderdräkten på vingarna och stjärten, de adulta fåglarna har inga inslag av vitt alls.⁶⁵ Den adulta fjäderdräkten, som anläggs under en period av 6–8 år då den blivit ”utfärgad”, är mörkt röd-brun eller brun på ovensidan, medan den är mer rostbrun på undersidan, och har vissa inslag av ljusare partier på vingarna, gråaktiga fjädrar med mörkare kanter, och tvåfärgad stjärt. På hjässan och ner mot nacken så har kungsörnen gyllenbruna partier.⁶⁶

⁶² Se närmare under 1.2 Metod.

⁶³ Parmelee, *All the Birds of the Bible*, 109.

⁶⁴ B. Génsbøl, *Rovfåglar i Europa* (Stockholm: Prisma, 2006), 316; S. Cramp, K.E.L. Simmons (eds), *The Birds of the Western Palearctic*, 2 (Oxford: Oxford University Press, 1980), 234.

⁶⁵ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 316.

⁶⁶ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 316, 143; Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 234.

Kungsörnen häckar gärna i bergiga trakter och högland, men förekommer även i skogar på lågland om det inte finns för mycket som stör den. Ett krav är att det finns möjligheter till olika alternativa boplatser, och ett kungsörnspår kan ha 2–3 olika boplatser, men man har även konstaterat ända upp till 14 boplatser.⁶⁷ I bergiga trakter förekommer bon på klipphyllor, gärna under ett överhäng, men där det finns tillgång till passande träd så används det. Boplatser byggs på passande ställen och kan förekomma på en mängd olika höjder, från 16 meter över havsytan på klippor vid havet (observerat i Skottland) ända upp till höjder som 2460 meter (observerat i Schweiz).⁶⁸ Man har även observerat individer som har flugit på höjder upp till 4000 meter, och det är inte ovanligt att de flyger över stora arealer på höjder omkring 2000–3000 meter.⁶⁹

En stor vidd av byten har noterats, från mindre djur som sköldpaddor och kaniner till ungar av större djur exempelvis hjortar, även om man inte är säker på om de senare har tagits som kadaver eller egenhändigt har jagats. Vanligtvis jagar kungsörnen genom att antingen spana från en lämplig plats som t.ex. klippavsats eller lämpligt träd, eller genom att flyga på en låg ”spaningshöjd” och dyka ner och överaska sina byten, ibland jagar ett par tillsammans. De flesta bytena tas från marken men det händer även att kungsörnen tar fåglar i flykten, även om det inte är så vanligt. Och det har även observerats hur individer har knäckt skal på sköldpaddor genom att släppa dem från höga höjder.⁷⁰

4.2 Kejsarörn

Kejsarörnen är inte fullt lika stor som kungsörnen och har en längd på 68–83 cm och ett vingspann som mäter mellan 190–215 cm. De vuxna fåglarnas vingar är nästan rektangulära och har tydliga ”fingrar”. Kejsarörnen har en kraftig näbb och en lång hals så att huvudet syns tydligare än hos andra arter, däremot är stjärten kortare i jämförelse, 24–27 cm. Även hos kejsarörnen så har de unga fåglarna en tydligt s-formad linje på bakkanten på sina vingar. Överlag så är kejsarörnen en stor och ganska tungt byggd örn som inte har samma snabbhet som t.ex. kungsörnen.⁷¹

En tydlig sak som särskiljer kejsarörnen från andra arter är att det är så stor skillnad i fjäderdräkten mellan unga och gamla fåglar. De juvenila fåglarna är ganska ljusa för att sedan som postjuvenila bli mer ”brokiga” och som adulta få en väldigt mörk fjäderdräkt. Kejsarörnar brukar vara helt utfärgade vid 6–7 års ålder. Den adulta fjäderdräkten är svartbrun

⁶⁷ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 142; Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 234–235.

⁶⁸ Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 235.

⁶⁹ Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 235.

⁷⁰ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 144; Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 237.

⁷¹ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 324; Cramp, Simmons, *The Birds of the Western Palearctic*, 225.

till färgen med det tydliga kännetecknet, som de flesta individerna visar upp, att den har vita fjädrar på skuldrorna. Även det ljusa huvudet och nacken är en tydlig markör som utgör en stark kontrast mot den annars så mörka fjäderdräkten.⁷²

Kejsarörnen håller för det mesta till i låglänt terräng, men kan ibland sprida sig till mer bergiga trakter och skogar om områdena inte är upptagna av kungsörnar.⁷³ Boplatser förläggs normalt till höga träd, och byggs av båda makarna omkring 10–25 m från marken.⁷⁴

Likt kungsörnen så har kejsarörnen en varierad diet, men huvudparten består av medelstora däggdjur, fåglar och kadaver, och de flesta av bytena tas på marken. Den kan bedriva spaningsjakt från en lämplig utkikplats, t.ex. ett hustak eller träd eller kastar sig över ett byte från glidflykt i skydd av terräng. Man har även kunnat observera hur ett par har samarbetat med jakten och en av fåglarna har skrämt upp bytet och dragit till sig uppmärksamheten medan den andra bara väntat på att slå till.

4.3 Större skrikörn

Den större skrikörnen är en medelstor örn som inte kommer nära vare sig kungsörnen eller kejsarörnen rent storleksmässigt. Men med sin längd på 60–72 cm och vingspann på 159–185 cm är det en stor fågel, och med sina breda vingar och tydliga ”fingrar” så är det ändå en typisk örn. De äldre fåglarna har breda nästan rektangulära vingar och en kort stjärt, medan de juvenila har smalare vingar med den typiska s-formen på bakkanten och en längre stjärt.⁷⁵

Den typiska fjäderdräkten hos den större skrikörnen är i en mycket mörk svartbrun färg, och den är utfärgad vid 4–5 års ålder. Men de adulta fåglarna kan förekomma i varianter som lätt förväxlas med andra arter, så det finns vissa tecken man kan lägga märke till, t.ex. så har den större skrikörnen en tydlig vit fläck vid basen av de yttre handpennorna (”fingrarna”), man kan även se att handpennorna har ljusa skaft om man tittar ovanifrån.⁷⁶

Den större skrikörnen föredrar låglänta större skogsområden men kan även förekomma i skogar i sluttningar och bergsområden. Även närheten till vattendrag och våtland tilltalar denna fågel, då även sådana som människor är vid. Det händer även att den större skrikörnen häckar i enstaka träd eller trädgångar, då vanligtvis i en tall eller pil och boet byggs på 8–12 m höjd.⁷⁷

⁷² Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 326.

⁷³ Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 227.

⁷⁴ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 150.

⁷⁵ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 336; Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 211.

⁷⁶ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 336, 338; Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 211.

⁷⁷ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 160; Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 212.

De vanligaste bytena är små till medelstora ryggradsdjur, men även fisk, insekter och kadaver står på menyn. Den större skrikörnen har huvudsakligen tre olika sätt att jaga, kretsflyg på 30–50m höjd, spaningsjakt från lämplig spaningsplats och jakt till fots. Även om den kan verka lite klumpig och inte särskilt lätttrölig så kan ändå den större skrikörnen fånga vattenfåglar som befinner sig på vattnet.⁷⁸

Den större skrikörnen skiljer sig även från både kungs- och kejsarörnen på det sättet att den ibland kan förekomma i större grupper och inte bara som enskilda individer eller par.⁷⁹

4.4 Gåsgam

Gåsgamen är en stor gam med väldigt långa, breda vingar som har ett spann på 240–280 cm, och en längd på 95–105 cm, handpennorna är tydliga och utgör omkring 25% av vingytan. Den har ett relativt litet huvud men en lång hals och kort stjärt, 24–29 cm. Handen är smalare än själva armen och vingarna får därav en buktande form.⁸⁰

Gåsgamen har en tydligt tvåfärgad fjäderdräkt på ovansidan i alla sina olika varianter, där täckfjädrarna är ljusare och själva pennorna är mörkare, men undersidan kan skilja sig mellan olika individer oavsett ålder, där vissa är ljusa och andra är väldigt mörka.

Ruggningsförloppet är väldigt individuellt och många av ungfåglarnas dräkter är så snarlika att det är svårt att skilja dem åt, men alla olika dräkterna har ljust huvud, normalt är gåsgamen utfärgad vid 6 års ålder. När gåsgamen har nått sin utfärgade dräkt så blir kontrasten mellan täckarna och pennorna tydligare och den juvenila fågelns rödbruna färg har istället blivit sandfärgad eller gråaktig, och halskragen är vit eller väldigt ljus.⁸¹

När det gäller habitat så har gåsgamen tre huvudkriterier, det ska finnas rikt med föda, klippor till boet och möjlighet till termiska uppvindar som utnyttjas för segelflykt. Därför håller den gärna till i områden med bergigt landskap, raviner och klyftor eller på öppna slätter med plåtåer. Den tycker inte om regn, dimma eller snö utan föredrar torrare områden, men kan uthärda dessa förhållanden om bra möjligheter till boplatser förekommer.⁸² Man har observerat boplatser på upp till 2750m höjd i Kaukasus och på samma höjd eller högre i Asien och Nordafrika.⁸³

⁷⁸ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 161.

⁷⁹ Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 214.

⁸⁰ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 258; Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 73.

⁸¹ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 258; Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 73.

⁸² Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 77; Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 74.

⁸³ Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 74.

Gåsgamen livnär sig mer eller mindre uteslutande på as, då oftast av medelstora eller stora däggdjur, men det händer även att den äter moderkakor från får vilket har lagt grunden till ryktet om att den även skulle överfalla nyfödda lamm.⁸⁴

Jakten sker individuellt, men på samma gång kollektivt. Gåsgamen håller till i stora kolonier och när det är dags att söka efter föda så beger sig hela flocken från kolonin iväg och sprider ut sig över ett stort område och spanar efter lämpligt byte. Samtidigt som individen själv söker av området så håller den även koll på de övriga ifall de skulle upptäcka något och dyka efter det, samtidigt som den även håller koll på andra asätare.⁸⁵ Man har kunnat konstatera att gåsgamar har en fantastisk syn och kan upptäcka byten som inte är mer än 30cm stora på ett avstånd på upp till 3690m.⁸⁶

4.5 Lammgam

Lammgamen är den största av de fåglar jag valt att ta upp, med ett vingspann på 240–290cm och en längd på 100–120cm. Den har längre och smalare vingar än andra gamar, dess kropp är inte lika omfångsrik, och dess stjärt är kilformad och lång, 42–44cm, längre än den bredaste delen av vingarna.⁸⁷

Lammgamen får sin utfärgade dräkt när den är 6 år eller äldre, och ett tydligt kännetecken för alla dräkter är att den har en liten tofs som påminner om ett skägg, (därav dess namn på engelska, *bearded vulture*).⁸⁸ Den adulta dräkten är mörkt brunsvart på ovansidan, men undersidan kan vara allt från rostfärgad till nästan glödande gul-orange, huvudet är ljusare och ibland t.o.m. vitt.⁸⁹

Lammgamen föredrar bergiga områden med raviner, dalar och stora höjdskillnader, gärna utan is och snö, men även öppna slätter som bidrar med starka termiska vindar som lämpar sig för segelflygning. Det verkar även finnas en viss betydelse av att andra rovdjur finns i området, så att lammgamen kan stjäla föda av dem. Men även om den föredrar att bo i otillgängliga områden drar den sig inte för att närma sig bebodda områden för att söka föda.⁹⁰

Till sitt utseende är inte lammgamen lik de flesta andra gamarna, och även dess val av föda är en punkt den skiljer sig på. Den föredrar ben och färskt kött, antingen från djur som nyligen har dött eller som den själv har dödat, och lammgamar har flera gånger iakttagits när den har

⁸⁴ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 77.

⁸⁵ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 79; Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctica*, 76.

⁸⁶ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 79.

⁸⁷ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 266; Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctica*, 58.

⁸⁸ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 266; Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctica*, 58.

⁸⁹ Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctica*, 58–59.

⁹⁰ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 87; Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctica*, 59.

försökt få ett byte att falla ned från branta sluttningar genom slag med vingarna.⁹¹ Byten hittas genom att lammgamen gör regelbundna flygningar över området; dessa överflygningar sker ibland parvis och så regelbundet att man kan se samma fåglar vid samma plats på samma tid, dag efter dag.⁹² Lammgamen skiljer sig också från andra gamar genom att den kan ta med sig sin mat och flyger iväg, och den kan krossa stora ben i mindre bitar genom att släppa dem från höga höjder.⁹³

5. Etymologi och utombibliska paralleller

5.1 Etymologi

Många hebreiska namn på fåglar har en onomatopoetisk bakgrund, dvs. de är ljudhärmande i sitt ursprung. Det kan vara så att namnet speglar ett försök till att efterlikna fågelns eget läte eller symboliskt härma det för att andra människor ska förstå vad man talar om.⁹⁴

Driver menar att ordet *nešer* är format av ett ljudande *n* som prefix och ljudet av *šr* som ska representera ett brusande ljud, jämför med ljudet från vingslag, eller en glänsande blix, och att det passar in på en fågel som dyker likt en blix från himlen.⁹⁵ Även Parmelee drar samma slutsats och säger att ljudet av *nešer* skulle kunna vara en efterliknelse av djurets ”blixliknande” dykning mot dess byte.⁹⁶ Parmelee skriver även om att gåsgamar dyker ner från himlen likt mörka blixtar.⁹⁷

Det är även intressant att lägga märke till att *nešer* som substantiv inte verkar gå att härleda från något annat ord i sin uppkomst, men att man tror att det hebreiska verbet *nāšar* (Qal ”att falla, tappa, falla ned”, piel ”att slita sönder”)⁹⁸ kan härledas från *nešer*.⁹⁹ Även det arameiska ordet *nšar* är släkt med *nešer*.¹⁰⁰

Ord som liknar *nešer* har man hittat runt omkring det antika Israel i flera andra kulturer, där det har haft en liknande betydelse,¹⁰¹ både som namn på fåglar men också hur det har använts i myter och berättelser.

⁹¹ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 88.

⁹² Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 88.

⁹³ Cramp, Simmons, *Birds of the Western Palearctic*, 59.

⁹⁴ Driver, ”I. Birds in Law”, 5.

⁹⁵ Driver, ”I. Birds in Law”, 8.

⁹⁶ Parmelee, *All the Birds of the Bible*, 32.

⁹⁷ Parmelee, *All the Birds of the Bible*, 105.

⁹⁸ M. Jastrow, ed., *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalami, and the Midrashic Literature*, 2 (New York: Pardes Publishing House, 1950), 942.

⁹⁹ Kronholm, *TDOT* 10: 77.

¹⁰⁰ Driver, ”I. Birds in Law”, 8.

¹⁰¹ R. Gordis, *The Book of Job – Commentary, New Translation and special Studies* (New York City: The Jewish Theological Seminary of America, 1978), 464.

5.2 Mesopotamien

Ett exempel på användning av örnar/gamar i främreorientaliska berättelser är myten om Etana, en myt från Mesopotamien, som berättar om en kung från Kish, som är känd från den sumeriska kungalistan.¹⁰² I berättelsen får man veta att Etana är barnlös och ber till gudarna om hjälp. Så träffar Etana på en örn som tar honom på sin rygg och flyger honom upp till himlen för att träffa "*Isthar, the mistress [of birth]*".¹⁰³

Något som är väldigt intressant att notera i den berättelsen är att när de stiger högre och högre mot himlen så ber till slut Etana att örnen ska föra honom tillbaka ner för han ser varken marken eller havet längre. Då skakar örnen av honom och låter honom falla, för att sedan fånga upp honom igen. Detta upprepas fyra gånger innan Etana åter är nere på marken igen.¹⁰⁴

Senare i berättelsen så gör Etana och örnen ett nytt försök och tar sig ända upp till himlen, och de når ända upp. Dock så finns inte slutet på myten bevarad.

Det som är intressant med just detta är att kungsörnar har blivit sedda uppvisande ett sådant beteende med sina ungar, att föräldrarna tar ungarna på ryggen och sedan låter dem falla av upprepade gånger när de ska lära sig flyga.¹⁰⁵

Ordet som används för örn i Etana är det akkadiska ordet *erû* och inte *našru* (som är ett senare ord som verkar ha ersatt *erû*).¹⁰⁶

5.3 Ugarit

Ordet *našru*, en kognat till *nešer*, kan man hitta i texter från Ugarit. Där förekommer de i myten om Aqhat, dock inte på samma sätt som i myten om Etana där fågeln själv talar och är en aktiv karaktär i berättelsen.

I myten om Aqhat så lyckas den unge Aqhat reta upp gudinnan Anat som bestämmer sig för att hämnas genom att döda honom med hjälp av krigaren Yatpan, som ska vara som en *našru* på hennes handske.

Det nämns även att dessa *našru* svävar över honom när detta skall ske och att Anat placerar Yatpan bland dem när han ska slå till mot Aqhat. Att *našru* svävar återkommer längre fram då de svävar över Aqhats faders hus, som ett tecken på att Aqhat blivit dödad.

Noteras bör att det inte endast handlar om likheter utan att orden i arabiskan, akkadiskan, ugaritiskan och hebreiskan är kognater. Detta innebär att orden har ett gemensamt ursprung eller etymologi, men inte är direkta låneord. Brother och broder är ett exempel på kognater som vi hittar svenskan och engelskan.

¹⁰² Chan, "Cyrus, Yhwh's Bird of Prey", 121.

¹⁰³ Dalley, *Myths from Mesopotamia*, 197.

¹⁰⁴ Dalley, *Myths from Mesopotamia*, 198.

¹⁰⁵ Se diskussion under avsnitt 3.2 Argument för örn.

¹⁰⁶ M. S. Smith, *The Ugaritic Baal Cycle*, 1 (Leiden: Brill, 1994), 344; J. R. Novotny, *The Standard Babylonian Etana Epic* (SAACT 2; Helsinki: University of Helsinki 2001), 45.

När Danel (Aqhats fader) inser vad som hänt så förbannar han fåglarna och ber Baal att krossa vingarna på de *našru* som svävar där, vilket Baal gör, och Danel genomsöker deras magar efter sin son. En efter en genomsöker han dem och när han inte hittar något så återupplivas de, men till slut hittar han Aqhat. Efter att Aqhat blivit begravnen så förbannar Danel fåglarna om de åter skulle flyga över hans grav.¹⁰⁷

Även i myten om Baal förekommer *našru*, då från en passage som handlar om hur Baal slåss mot Yamm där det beskrivs att Baals vapen ska flyga ur hans hand som en *našru*.¹⁰⁸

Jag tycker att det är intressant att Wyatt i fallet Aqhat skriver att *našru* representerar rovfåglar snarare än örnar och gamar, men jag finner det också intressant att han ändå väljer att översätta *našru* med falk.¹⁰⁹ I fallet med Baal så tar han upp samma sak och menar att det snarare är en falk än en örn som man liknar vid och drar paralleller till falkjakt, och att man inte har haft för vana att jaga med örnar.¹¹⁰

"[...]Unless it is supposed that the gods used eagles for falconry, in keeping with their heroic stature."¹¹¹

5.4 Egypten

Något som på ett ganska starkt sätt visar på vilken ställning fåglar hade i det gamla Egypten är att de ofta var förknippade med gudar, t.ex. falkguden Horus och gamgudinnan Nekhbet som var övre Egyptens skyddsgudinna, men även andra fåglar än rovfåglar var förknippade med gudar, t.ex. guden Thot förknippas med en ibis.¹¹²

Nekhbet är ofta förekommande i sammanhang då hon avbildas som en gam som svävar över härskaren med sina vingar utbredda till beskydd, och gamen är återkommande som symbol för moderlighet.¹¹³

Den som kanske är mest relevant i sammanhanget att titta närmare på är Horus, falkguden,¹¹⁴ just för att det är den guden som kom att jämföras med den levande

¹⁰⁷ M. Dietrich, O. Loretz och J. Sanmartín, *The Cuneiform Alphabetic Texts from Ugarit, Ras Ibn Hani and Other Places (KTU: second, enlarged edition)* (ALASP 8; Münster: Ugarit-Verlag, 1995), 1.18 IV 18; 1.18 IV 20–21; 1.19 I 32; 1.19 III 1–45; Wyatt, *Religious Texts from Ugarit*, 284–286, 294, 303–307.

¹⁰⁸ M. Dietrich, O. Loretz och J. Sanmartín, *KTU*, 1.2 IV 14.

¹⁰⁹ Wyatt, *Religious Texts from Ugarit*, 284.

¹¹⁰ Génsbøl, *Rovfåglar i Europa*, 144.

Detta kan motiveras med att örnar har relativt låg säkerhet när det gäller att fånga byten i flykten. En falkenerare som jagade med en kungsörn hade bara ett lyckat utslag ungefär var 20:e gång, även om fågeln blev duktigare med åren.

¹¹¹ Wyatt, *Religious Texts from Ugarit*, 66.

¹¹² E. S. Meltzer, "Horus" i *The Ancient Gods Speak – A Guide to Egyptian Religion* (ed. Donald B. Redford; Oxford: Oxford University Press, 2002), 12, 164–165, 353; Chan, "Cyrus, Yhwh's Bird of Prey", 120.

¹¹³ S. Schroer, "Die Göttin und der Geier", *ZDPV* 111 (1995):60–80, 67.

härskaren.¹¹⁵ Det är den egyptiska ikonografins likheter med texterna i och omkring Hes 1:10 och 10:14 som Wyatt drar paralleller till när han hävdar att *nešer* bör tolkas som falk, men även den egyptiske härskarens framställning som *nešer gādôl* i Hes 17:7,¹¹⁶ vilket kan kopplas till egyptiernas egen föreställning om härskaren som en förkroppsligad Horus.¹¹⁷

Namnet Horus skrivs vanligtvis med hieroglyfen för falk, och det är allmänt accepterat att namnets betydelse kan tolkas ”*the distant one*”, den avlägsne.¹¹⁸ Det verkar även som om de gamla egypterna kopplade samman guden med ett ord som betyder ”en som är ovanför/över”,¹¹⁹ vilket lätt kopplas till en falks svävande när den är på jakt.

Horus är även en av de tidigaste gudar man har hittat belegg för, och är i de tidigaste källorna bara känd i södra delen av övre Egypten som Horus falcken.¹²⁰ Sedan när kungamakten från den delen av Egypten växte till att bli det rike som de flesta tänker på med faraoner som styrande så följde denne gud med och blev på så sätt förknippad med kungamakten. När sedan myten om Osiris, Isis och Horus växte fram så blev det ännu mer markerat att den levande härskaren var identifierbar som en ”världslig” Horus.¹²¹

Horus avbildas ofta som en falkhövdad man, och var framför allt en himmsgud, (då man menade att hans ögon var solen och månen), och en solgud, som då förknippades med guden Re.¹²²

5.5 Grekland

Även två myter från Grekland är värda att ta upp här, den om Ganymedes och den om Prometheus.

Den första handlar om hur den vanlige dödlige ynglingen Ganymedes drar till sig gudarnas blickar, då särskilt Zeus, som beslutar sig för att hämta (kidnappa) Ganymedes och föra honom upp till Olympen. Olika versioner av myten skiljer sig lite när det gäller hur detta sker, enligt vissa så skickar Zeus sin favoritfågel, örnen (*aetos*), att hämta honom och enligt andra

¹¹⁴ Det jag kommer att ta upp är en förenklad överblicksbild. Myterna och mytologin kring Horus är väldigt komplexa, mångfacetterade och förekommer i många olika varianter så jag har valt att bara fokusera på den lilla bit som är relevant för mitt arbete, och kommer därför bara att måla en grov överblick över denna gud.

¹¹⁵ Chan, ”Cyrus, Yhwh’s Bird of Prey”, 124.

¹¹⁶ Se avsnitt 6.1.2 Hesekiel 17:3 och 17:7

¹¹⁷ Wyatt, *Religious Texts from Ugarit*, 284, n.151.

¹¹⁸ Meltzer, *The Ancient Gods Speak*, 164 .

¹¹⁹ Meltzer, *The Ancient Gods Speak*, 164.

¹²⁰ Meltzer, *The Ancient Gods Speak*, 165.

Det antika Egypten delas upp i två delar, övre och nedre.

¹²¹ Meltzer, *The Ancient Gods Speak*, 165; Chan, ”Cyrus, Yhwh’s Bird of Prey”, 124; Meltzer, *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, 119.

¹²² Meltzer, *The Ancient Gods Speak*, 166.

så är det Zeus själv i skepnad av en örn som kommer ned och fångar Ganymedes i sina klor och bär iväg honom.¹²³

Det som i det här sammanhanget framför allt är intressant i myten om Prometheus är att när Zeus bestämmer sig för att straffa honom för allt det han gjort (bl.a. gett eld till människan när Zeus hade tagit den ifrån dem), blir han kedjad vid en klippa, och varje dag kommer en örn och äter på hans lever som hela tiden växer tillbaka.¹²⁴ Här intar *aetos* rollen som ett redskap som utför gudarnas dom.

5.6 Sammanfattning

Det går att se tydliga spår av samma sorts tänkande kring det med stora rovfåglar i det antika Israel och de kulturer som fanns runt omkring, inte bara i likheten med namnen (*nešer*, *našru*, *nšar*), utan också i deras egenskaper och i hur de framställs.

I berättelsen om Aqhat är det slående hur man porträtterar dessa fåglar som svävande. De svävar över honom när han dör, de svävar över hans faders hus när han dött och de blir förbannade så att de inte ska flyga över hans grav. Och om man betänker det att hans far letar i fåglarnas magar efter Aqhats kropp som de hade ätit upp så tycker jag att tankarna lätt leds vidare till de stora asätande fåglarna, dvs. gamarna, även om Wyatt hävdar att det inte bör översättas med varken gam eller örn.¹²⁵

Själva flygandet är även det genomgående i det som finns från de olika kulturerna, Etana som flyger på ryggen av en örn, Anat som flyger med dessa *našru* och bilden av Horus som den avlägsne/den som är ovanför. Om inte annat så går det att följa samma sorters tankar, att flyga som de stora fåglarna är att komma närmare gudarna.

Även det att man kan koppla dessa fåglar till att vara gudarnas hantlangare, t.ex. Zeus örn som skickas att hämta Ganymedes och Yatpan som utför Anats ärende, eller att gudarna själva tar skepnad av dessa fåglar kan visa på att man förknippade dessa djur med makt och gudomlighet.

6. Nešers användning i bibeln

Som jag tidigare har nämnt så är *nešer* en fågel som har stor spridning i det Gamla Testamentet. I detta avsnitt har jag för avsikt att titta på dessa textställen och försöka se hur

¹²³ P. Grimal, *The Dictionary of Classical Mythology*, (Frome: Butler and Tanner Ltd, 1987), 169.

¹²⁴ Grimal, *The Dictionary of Classical Mythology*, 394.

Eftersom jag bara fokuserar på *aetos* och dess likhet med *nešer* så har jag valt att inte ta upp resten av myten kring Prometheus.

¹²⁵ Wyatt, *Religious Texts from Ugarit*, 284.

man har använt *nešer*, finns det likheter och skillnader? Kan man se att det finns bara ett visst område det används inom?

Jag kommer begränsa mig till att i största möjliga mån endast diskutera de verser där *nešer* ingår, och då hålla fokus på hur *nešer* har använts och tolkats.

6.1 Hesekiel

I Hesekiel dyker *nešer* upp fyra gånger, två gånger som en del i en beskrivning av en mäktig varelse och två gånger som en del av en metaforisk berättelse.

6.1.1 Hesekiel 1:10 och 10:14

Redan i Hesekiels första kapitel, som tar upp profetens kallelse, nämns *nešer* för första gången:

Hes 1:10

Och deras ansikten liknade människoansikten, och alla fyra hade de lejonansikten till höger, och alla fyra hade tjuransikten till vänster, och alla fyra hade också örn/gam-ansikten.

De fyra som omtalas är fyra varelser som bär en tron som Hesekiel ser och beskriver, samma varelser kommer även att dyka upp i en senare syn, där Hesekiel känner igen att det är desamma, men noteras bör att det finns en skillnad i beskrivningen.

Hes 10:14

Och var och en hade fyra ansikten, det första ansiktet var en kerubs, det andra ansiktet var en människas, det tredje ansiktet var ett lejons och det fjärde ansiktet var en örn/gams.

Ett av varelsernas ansikten är inte längre ett tjuransikte utan en kerubs, detta skulle kunna vara följden av olika texter som har redigerats ihop.

Fyrhövdade varelser av denna typ finns inte med tidigare i Gamla Testamentet, och det har funnits teorier om att det skulle vara en idé som har icke-israeliskt ursprung.¹²⁶ Om man ansåg att detta var fallet skulle det kunna vara en orsak till att Hes 1:10 och 10:14 skiljer sig åt, just för att tjuren var så förknippad med avgudadyrkan.

De fyra ansiktena som varelserna har representerar olika grupper av de levande varelser som lever på land, lejonet och tjuren de vilda och tama landdjuren, örnen/gamen fåglarna och människan som ”skapelsens krona”.¹²⁷ Lejon har genom tiderna varit en symbol för styrka och mod, tjuren (eller boskap över lag) kunde vara en symbol för både gudomlighet och

¹²⁶ J. W. Wevers, *Ezekiel* (London: Butler & Tanner Ltd, 1976), 44.

¹²⁷ Wevers, *Ezekiel*, 45.

fertilitet och var ett av de högst värderade tamdjuren, örnen/gamen var den mäktigaste och snabbaste av alla fåglar och människan var skapad till guds avbild, symboliken i att varelser med dessa ansikten bär på en tron som JHWH sitter på kan vara det att JHWH har deras egenskaper,¹²⁸ eller rentav är mäktigare än alla dessa fyra tillsammans. Den plats som *nešer* får i dessa två passager är den av ”härskare” bland fåglarna.

6.1.2 Hesekiel 17:3 och 17:7

Hesekiel 17 består av profetia i form av en metafor-berättelse och dess förklaring, Hes 17:3 och 7 är en del av metaforen och talar om hur två stora fåglar (*nešer*) kommer till Israel:

Hes 17:3

Och säg: Så säger Herren Gud: Den stora örnen/gamen med de stora vingarna, långa vingar fulla av färggranna(brokiga) fjädrar, han kom till Libanon och tog cederträdets topp.

Hes 17:7

Och det var en stor örn/gam med stora vingar och mycket fjädrar, och se! Denna vinstock böjde sina rötter till honom och sitt lövverk sköt den fram emot honom från bädden där det var planterat, för att han skulle vattna det.

Först kom en stor örn/gam och ”tog cederträdets topp” och förde det med sig bort till ”krämarlandet”¹²⁹ och planterade sedan ett annat skott som kom att spira och växa, sedan kommer en till stor örn/gam och skottet vänder istället sin håg till den för att denna nya örn/gam skulle ta hand om det, trots att det redan hade det bra. (Hes 17:1–10)

Sedan kommer förklaringen till liknelsen: Babylons kung kom till Jerusalem och tog kungen och adelsmännen och förde dem bort till Babylon, och tog en annan medlem av kungafamiljen och satte denne att styra landet. Om bara denne lydning lydde Babylons kung så skulle det vara lugn i landet. Men kungaätten sände bud till Egypten för att få bistånd med en armé. (Hes 17:11–15)

Beskrivningen av *nešer* skiljer sig åt i de båda bibelställena, t.ex. är det bara den första som beskrivs vara full av färggranna(רְקִמָּה) fjädrar, och i beskrivningen av den första används bestämd artikel (הַנְּשֹׂר, הַגְּדוֹל, הַכְּנָפִים och הַרְקִמָּה), så det är just den stora örnen/gamen medan den andra som omnämns bara är en stor örn/gam. Det är även intressant att den andra örnen/gamen är ”passiv”, den gör inget speciellt utan är bara där, till skillnad från den första.¹³⁰ Det går att tolka beskrivningen på olika sätt, om man tar det som en beskrivning av

¹²⁸ D. L. Block, *The Book of Ezekiel – Chapters 1–24* (NICOT; Grand Rapids: Eerdmans, 1997), 96.

¹²⁹ ”Krämarlandet” används både i Bibel 2000 och i 1917 års svenska översättning.

¹³⁰ Block, *The Book of Ezekiel*, 531.

en riktig fågel så skulle det kunna vara en lammgam man syftar på, eftersom det är den största, med längst vingspann och den är den mest färggranna.¹³¹ Men det har även tolkats som att det skulle kunna vara en kungsörn som syftas på eftersom הַקָּמָה även kan ha betydelsen av ”broderat tyg” och att det därför skulle syfta på de guldaktiga fjädrarna på kungsörnens huvud.¹³²

Man kan även tolka det allegoriskt. Den första örnen/gamen har tolkats som att det bör vara den babyloniska kungen Nebukadnessar¹³³ och de färggranna fjädrarna har tolkats som en metafor för alla de olika folkslag, med olika kulturer och språk, som Nebukadnessar styrde över,¹³⁴ och även de långa stora vingarna skulle kunna ses som en metafor för att han regerar över ett stort och vidsträckt rike. Den andra örnen/gamen skulle då vara den egyptiska faraon, men vilken det skulle vara råder det skilda meningar om, som även fast han är en härskare inte härskar över lika många folk och ett lika stort rike som den babyloniska.¹³⁵

6.2 Jeremia

Även i Jeremia förekommer *nešer* fyra gånger, men det används i ett helt annat sammanhang i jämförelse med Hesekiel. I Jeremia används det vid två tillfällen som en liknelse vid fiender eller erövrare, en gång som en liknelse för snabbhet och en gång som en liknelse för att understycka Herrens mäktighet gentemot vanliga människor.

6.2.1 Jeremia 4:13

Jer 4:13 är en del i en förutsägelse om ett förestående straff för Israels folk. I början av det fjärde kapitlet så talas det om att om folket vänder tillbaka till Herren så ska de vara välkomna, men om de inte gör det så ska Herrens vrede flamma likt en eld. (Jer 4:1–4) Sedan så berättas vad som ska hända när Herren straffar sitt folk. (Jer 4:5–31)

I Jer 4:13 används *nešer* som en liknelse för snabbheten hos fiendens hästar, de sveper fram likt örnar/gamar.

Jer 4:13

Se! Han ska stiga upp likt moln, hans stridsvagnar är som stormvinden, hans hästar är snabbare än örnar/gamar. Ve oss ty vi är förlorade!

¹³¹ Se avsnitt 4. Biologi.

¹³² Greenberg, *Ezekiel 1–20*, 310.

¹³³ Greenberg, *Ezekiel 1–20*, 321; C.F. Keil och F. Delitzsch, *Ezekiel, Daniel* (COTTV 9; Grand Rapids: Eerdmans, 1976), 237; J.B Taylor, *Ezekiel – An Introduction and Commentary* (London: Billing & Sons, 1973), 143.

¹³⁴ Keil och Deiltzsch, *Ezekiel, Daniel*, 238.

¹³⁵ Wevers, *Ezekiel*, 105; W. Zimmerli, *Ezekiel 1* (Philadelphia: Fortress, 1979), 362.

Om man betänker att många i landet vid den tiden inte bodde i städer och var skyddade av murar så kan man föreställa sig vilken fruktansvärd syn det måste ha varit att se en mängd stridsvagnar som kommer stormande fram.¹³⁶

6.2.2 Jeremia 48:40, 49:16, 22

Jer 48:40, 49:16 och 22 är en del av en domsutsaga över en mängd olika närliggande nationer som sträcker sig från kapitel 46 till kapitel 50.

Även i dessa textställen så har det föreslagits att det är den babyloniske kungen Nebukadnessar som spelar en stor roll,¹³⁷ att det är han som ska komma svepande likt en *nešer* och sprida sina vingar över Moab och Edom. Kort sagt han kommer att svepa fram över landen och infoga dem till sitt eget redan stora rike. (Även om det efter att Nebukadnessar varit där kom olika arabiska stammar som utgjorde nådastöten för dessa riken.¹³⁸)

Jer 48:40

Så säger Herren: Se! Som en örn/gam ska han svepa ned och sprida sina vingar över Moab.

Jer 49:22

Se! Som en örn/gam ska han stiga upp, han ska svepa ned och sprida ut sina vingar över Bosra. Den dagen ska hjärtat hos Edoms hjältar bli som hjärtat hos en födande kvinna.

Här tar *nešer* återigen platsen i liknelsen som en erövrare, även om det inte är lika tydligt som i Hesekiel vem erövraren är.¹³⁹

Jer 49:16 visar en annan sida av *nešer*, i liknelsen tas det fasta på den biologiska aspekten av fågeln, det att den bygger sitt näste högt bland klipporna, och en liknelse görs vid Edoms folk och deras städer och fästen.

Jer 49:16

Den förfäran du väckte har bedragit dig, ditt hjärtas arrogans, du som bor bland klippornas klyftor och håller dig fast på den högsta höjden, om du bygger ditt näste högt som örnen/gamen så ska jag kasta ner dig därifrån, säger Herren.

Det faktum att nationen Edom var känd för sina fort som var gömda bland bergens klippor understryker bara likheten vid *nešer*, och att trots dess otillgänglighet så kommer ändå Herren att kasta ner dem. Detta knyter an till beskrivningen av de fyra varelserna som bär upp tronen

¹³⁶ W. L. Holladay, *Jeremia 1* (Philadelphia: Fortress, 1986), 157.

¹³⁷ R. E. Clements, *Jeremiah* (USA: John Knox Press, 1988), 256–257; C.F. Keil och F. Delitzsch, *Jeremiah, Lamentation* (COTTV 8; Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1977), 231, 235.

¹³⁸ J. Bright, *Jeremiah* (AB; New York: Doubleday & Company, 1986), 323.

¹³⁹ J. A. Thompson, *The Book of Jeremiah* (NICOT; USA: Eerdmans Publishing Company, 1980), 713, 722.

som Herren sitter på i Hes 1:10 och 10:14, att även fast *nešer* är herre över fåglarna och bygger sina nästen högt utom räckhåll, så är det inte utom räckhåll för Herren, för det Herren som är den mäktigaste,¹⁴⁰ och trots att människorna i Edom har sina fort så är de trots allt bara människor och är ingen match för Herren. Och även om de i sin arrogans skulle kunna tro att de är oåtkomliga för att andra folk inte vill anfälla dem på dessa oåtkomliga ställen, så är de inte det när deras undergång väl kommer.¹⁴¹

Ordet för klippa, (עֲלֵט), skulle även kunna syfta på staden Sela i Edom,¹⁴² vilket gör det hela till en spännande ordlek, *nešer* som har sitt bo på en klippa och folket i Edom som har sitt ”bo” i Sela.

6.3 Obadja

Hela Obadja består endast av två huvuddelar, förkunnelsen om Edoms dom (v.1–15) och Israels upprättelse (v. 16–21). I Jer 49:16 beskrivs hur fruktlöst det är att mäta sig med Herren och på samma sätt tas det upp i Obadja, även om människor tror att de kan hävda sig gentemot Herren så är ändå Herren mäktigare.

Obad 4

Om du stiger upp likt en örn/gam och om du sätter ditt näste bland stjärnorna, ska jag kasta ner dig därifrån, säger Herren.

Båda talar om hur fruktlöst det är för Edom att tro att de är säkra uppe i sitt näste, och om de så skulle sätta sitt näste högt uppe bland stjärnorna så kan de ändå inte stå upp emot domen som Herren sänder emot dem. Båda författarna använder liknelsen vid *nešer* på samma sätt: även om ni tror er vara lik örnen/gamen och flyger högt över världen så kan ni inte slippa undan Herrens rättvisa dom.¹⁴³

6.4 Jesaja och Psaltaren

Det som utmärker *nešer* i Jesaja och Psaltaren är att det talas om förnyelse av styrka och ungdom, vilket i sig visar på den en aning mystiska framtoningen som *nešer* har. I båda textställena inges hopp och det finns en förtröstan till Herren.

¹⁴⁰ Thompson, *The Book of Jeremiah*, 721.

¹⁴¹ Keil och Delitzsch, *Jeremiah, Lamention*, 246; R. P. Carroll, *Jeremiah – A Commentary* (Philadelphia: The Westminster Press, 1986), 806.

¹⁴² W. L. Holladay, *Jeremiah 2* (Philadelphia: Fortress, 1989), 377.

¹⁴³ L. C. Allen, *The Books of Joel, Obadiah, Jonah and Micah* (NICOT; Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1976), 147; H. W. Wolff, *Obadiah and Jonah* (Minneapolis: Augsburg Publishing House, 1986), 49; J. Barton, *Joel and Obadiah – A commentary*, (Louisville: Westminster John Knox Press, 2001), 137.

6.4.1 Jesaja 40:31 och Psalm 103:5

I Jesaja dyker *nešer* upp i Deuterokesaja (kap 40–55), och är en del i en vers som uttrycker hopp och förtröstan.

Jes 40:31

De som väntar på Herren ska förnya sin styrka, de ska stiga upp på vingar likt örnar/gamar. De ska springa och inte bli trötta, de ska vandra utan att bli matta.

Om man ser på Deuterokesaja som en tröstens profet¹⁴⁴ kan man se att denna liknelse i det här fallet används för att inge hopp i den som hör det. Även om det just nu ser hopplöst ut så har inte Herren övergett sitt folk, och om de väntar på Herren ska han ge dem ny styrka så att de kan flyga likt *nešer*. Detta kan ge en väldigt mäktig innebörd, nu strävar vi fram i eländet här men Herren ger oss styrka så att vi kan flyga över världen likt örnar/gamar.

Räknar man in verserna innan, som säger; 'hur kan du klaga och säga att din gud inte ser dig? Herren är evig och blir inte trött, han ger de trötta styrka, unga män kan falla men om man litar på Herren så ger han kraft', så ser man att den mänskliga svagheten till trots så kan Herren inge styrka i de som håller sig till honom.¹⁴⁵

Även i Ps 103, som lovprisar Herren som den som gör gott, så ser man att det är förtröstan till Guds godhet som bringar ny kraft.

Ps 103:5

Han som mättar din mun med gott, så du förnyar din ungdom likt en örn/gam.

Det att Herren ger förnyad styrka har även kopplats samman med att han kan förnya ungdom, och det har funnits en idé om att det skulle kunna vara baserat på en myt om att örnar får nya vingar när de blir gamla,¹⁴⁶ även om det förmodligen har att göra med att fåglarna byter ut sin "gamla" fjäderdräkt när de ruggar och sedan ser yngre ut, vilket även det går att ta ett steg längre. Det var Gud som skapade *nešer* till det den är vilket också innebär att det var Gud som gav den förmågan att rugga och på det sättet förnya sig själv, alltså är det genom Guds vilja som *nešer* kan förnya sig själv.¹⁴⁷

6.5 Hosea

Hos 8 handlar om hur israeliterna, som har förkastat sin Gud och vänt sig till avgudar, ska få sin dom.

¹⁴⁴ B. Albrektson och H. Ringgren, *En bok om Gamla testamentet* (Kristianstad: Kristianstads Boktryckeri AB, 1992), 67.

¹⁴⁵ J. Goldingay och D. Payne, *Isaiah 40–55*, 1 (ICC; Chippenham: Antony Rowe Ltd., 2006), 130; J. L. Koole, *Isaiah* (Nederländerna: Kok Pharos Publishing House, 1997), 127.

¹⁴⁶ R. N. Whybray, *Isaiah 40–66* (NCB; Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1990), 59–60.

¹⁴⁷ C.F. Keil och F. Delitzsch, *Psalms* (COTTV 5; Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1976), 121.

Hos 8:1

Sätt hornet till din mun, (fienden är) som en örn/gam över Herrens hus. För de har trätt över mitt förbund, de har revolterat mot min lag.

Den dramatiska början med att fienden är över Herrens hus sätter stämningen på det som sedan följer. På samma sätt som i Jeremia så är *nešer* här metaforen för fienden¹⁴⁸, den är över Herrens hus, dvs. den som kommer med ont uppsåt är redan här. Med orden Herrens hus menas här inte ett enda specifikt hus utan det syftar på hela landet, det som Herren gav åt israeliterna att bo i, jfr användandet av ”Omris hus” som en benämning på Israel som land, i betydelsen ”Nordriket”.¹⁴⁹

Tvetydigheten i *nešer* har här lett till ännu en tolkning, nämligen den att landet och dess folk redan är som ett kadaver som bara väntar på att bli renskrapat in på bara benen, för att de har vänt sig bort från sin Gud.¹⁵⁰ Även om det kan verka långsökt att tolka det så, så är det ändå inte helt ologiskt att se det på det sättet om man förutsätter att *nešer* bör betyda gam i detta fall.

6.6 Job

Första gången *nešer* används i Job är det när Job pratar om hur fort hans dagar flyr, och tar då till tre liknelser, en från land, en från vattnet/havet och en från luften. I vers 25 beskrivs en löpare som springer och sedan kommer vers 26 med vassbåten och örnen/gamen.

Job 9:26

De försvinner likt vassbåtar, likt en örn/gam som svävar till ett byte.

Det hela kopplar samman de tre områdena, land, vatten och himlen/luften genom att ta snabba representanter från alla tre, och återigen så är det *nešer* som tar platsen som representant för de luftburna varelserna.¹⁵¹ Det har även lagts fram en idé om att löparen skulle representera snabbhet, vassbåtarna representera skörhet och *nešer* skulle stå för grymhet,¹⁵² och även om det inte är något som är helt övertygande så tycker jag att det är en fin beskrivning av att en människas dagar drar snabbt förbi, de är förvånansvärt sköra och i sina stunder väldigt grymma.

I Job 38–39 frågar Gud Job var han var när jorden och allt det som lever på den blev skapat, om det var han som gav djuren dess egenskaper, och om han kan kontrollera dem.

¹⁴⁸ Se avsnitt 6.2 Jeremia.

¹⁴⁹ H. W. Wolff, *Hosea* (Philadelphia: Fortress, 1974), 137; J. L. Mays, *Hosea – A Commentary* (London: SCM Press Ltd., 1969), 115.

¹⁵⁰ G. I. Davies, *Hosea* (NCB; Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1992), 195.

¹⁵¹ Se avsnitt 6.1.1 Hesekeel 1:10, 10:14.

¹⁵² D. J. A. Clines, *Job 1–20* (WBC 17; Dallas: Word Books, 1989), 240.

Job 39:27¹⁵³

Eller flyger örnen/gamen högt på din befallning och bygger sitt näste i höjden?

Nešer är en vis fågel som bygger sitt bo högt upp utom räckhåll för fiender, den har bra syn och spanar på sitt byte från sin upphöjda position. (Job 39:27–30¹⁵⁴) Det är Gud som har sett till att det är så, vad kan Job sätta emot det?

6.7 Ordspråksboken

I Ordspråksboken förekommer *nešer* tre gånger, två gånger som en del av kortare förmaningar eller varningar, och en gång som en del av en jämförelse.

6.7.1 Ordspråksboken 23:5 och 30:17

Ords 23:5 talar om det förgängliga i att hela tiden titta efter rikedomar man inte kan komma åt.

Ords 23:5

Låter du dina ögon flyga efter det - det finns inte där! Sannerligen gör det sig vingar och flyger likt en örn/gam mot himlen.

Det ”det” som här åsyftas är rikedomar och dess tendens att förflyktigas lätt,¹⁵⁵ något som även lätt kan läsas in i dagens kontext, alla de som vinner miljoner på spel och ett år senare sitter i djupa skulder.

Här är det snabbheten hos *nešer* som är det centrala, rikedomerna gör sig vingar och flyger bort lika fort som en örn/gam.

I Ords 30:17 så ser man istället en koppling till dekalogen, och budet att man ska visa aktning för sina föräldrar.

Ords 30:17

Det öga som gör sin far till åtlöje och föraktar att lyda sin mor, ska bäckens korpar picka ut och örnens/gamens ungar äta upp.

Det är åter igen ögon som har en central plats, men här handlar det inte om ett förrädiskt sådant som söker sig till flyktiga rikedomar utan ett som inte aktar sina föräldrar och därför ska få sitt straff. Det ska inte bara pickas ut, utan även ätas upp av örnens/gamens ungar.

¹⁵³ I den svenska versionen 39:30.

¹⁵⁴ I den svenska versionen 39:30–32.

¹⁵⁵ C.F. Keil och F. Delitzsch, *Proverbs, Ecclesiastes, Song of Solomon* (COTTV 6; Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1976), 107.

En mer abstrakt tolkning av det hela, som kanske är lite långsökt, skulle vara att ögat representerar folket som inte aktar sin Gud, föräldrarna, och därför kommer fiender att göra slut på dem. De som föraktar och inte lyder Herren ska fienden göra slut på.

6.7.2 Ordspråksboken 30:19

I Ords 30:18 så talar författaren om ”tre saker som övergår mitt förstånd, fyra som jag inte kan förstå”, för att sedan i Ords 30:19 berätta vilka dessa är:

Ords 30:19

En örn/gams väg över himlen, en orms väg över klippan, ett skepps väg över havets mitt, och en mans väg med en ung kvinna.

Återigen så binds himlen, jorden och havet samman i en liknelse, och återigen så är det *nešer* som representerar de flygande.

Det slående med de fyra saker som tas upp är att de inte är något som lämnar spår efter sig, med det sistnämnda som ett möjligt undantag. Man kan följa en örn/gams väg över himlen när man ser den men man kan inte spåra dess flykt när den flugit förbi, ett skepp delar vattnet där det drar fram men inte heller där lämnas spår som man kan följa. En orms väg går att följa i sand eller gräs, men en klippa är hård så en orm kan glida spårlöst över den, och ”en mans väg med en ung kvinna” går inte att spåra såvida det inte skulle resultera i ett barn.¹⁵⁶

Nešer tar här en plats bland det ogreppbara som inger en känsla av mänsklig ringhet. Vi finns här på denna jord, men vi förstår inte allt, det gör bara Gud.

6.8 Exodus, Leviticus och Deuteronomium

I Pentateuken förekommer *nešer* fem gånger med varierande betydelser, två gånger är det med på listor över orena fåglar, två gånger som en slags ”historisk tillbakablick” och en gång som en profetisk framtidsvision.

6.8.1 Leviticus 11:13 och Deuteronomium 14:12

I Lev 11:1–46 och Deut 14:3–21 återfinns listorna över orena djur, och i delarna som handlar om orena fåglar intar *nešer* första platsen i båda listorna.

Lev 11:13

Och dessa av fåglarna ska ni avsky, de skall inte ätas, utan de är avskyvärda, örnen/gamen, lammgamen och grågamen.¹⁵⁷

Deut 14:12

¹⁵⁶ Keil och Delitzsch, *Proverbs, Ecclesiastes, Song of Solomon*, 296–297.

¹⁵⁷ Se diskussion under 1.4 Material och översättningar.

Och detta är de ni inte ska äta av: örnen/gamen, lammgamen och grågamen.

En intressant sak är att de flygande varelser som tas upp inte enbart är fåglar utan även fladdermusen räknas in här. Driver har lagt fram att urvalet av flygande varelser på listorna har blivit de som det är på grund av deras matvanor.¹⁵⁸ Och i förlängningen att man inte såg ner på dessa fåglar i sig, utan på grund av deras mat. Det har argumenterats att *nešer* äter kött och as¹⁵⁹ och att ha kontakt med döda kroppar leder till orenhet, därav dess plats på dessa listor. Om man åt av dessa fåglar så kunde man ”smittas” av deras orenhet.

Men något som är intressant att notera i fallet med *nešers* matvanor är att det bara vid ett enda uttryckligt ställe talas om att *nešer* faktiskt ska äta något.¹⁶⁰ Noteras bör även det att i dessa två textställen skiljs det uttryckligen på *nešer* och *peres*, lammgamen, även om det ibland föreslås att *nešer* skulle kunna syfta på lammgamen också.¹⁶¹

6.8.2 Exodus 19:4 och Deuteronomium 32:11

I dessa textställen så möts man av liknelser där *nešer* som en omhändertagande och god förälder är i fokus.

Exod 19:4

Ni såg vad jag gjorde mot egyptierna, och jag lyfte er på örn-/gamvingar och förde er till mig.

I Exod 19:4 påminns folket om hur Gud förde dem ut ur Egypten, och det följs av en förmaning om att lyssna på Herren och göra som han sagt och ett löfte att han ska ta hand om folket om de gör det, och på samma gång understryks att det är Herrens nåd som ser till att det kan bli så.¹⁶²

Även om det bara är en symbolisk bild, att Gud bär sitt utvalda folk på vingar, så kan det vara en liknelse som är tagen direkt från naturen och därför gör att den är lättare att ta till sig.¹⁶³

Deut 32:11 är en del i ett större block som talar om hur Israels folk blev Guds folk, hur han tog dem till sig, bar dem och tog hand om dem. (Deut 32:8–14)

Deut 32:11

¹⁵⁸ Driver, ”I. Birds in Law”, 7.

¹⁵⁹ Keil och Delitzsch, *The Pentateuch*, 360–361.

¹⁶⁰ Ords 30:17.

¹⁶¹ Se även avsnitt 1.4 Material och översättning

¹⁶² Keil och Delitzsch, *The Pentateuch*, 96.

¹⁶³ Keil och Delitzsch, *The Pentateuch*, 96.

Se även avsnitt 3.2 Argument för örn.

Såsom en gam/örn rör upp sitt näste och svävar över sina ungar, så sprider han ut sina vingar och tar dem, lyfter upp dem på sina vingar.

Samma motiv som används i Exod 19:4 används även här, det att Gud tog folket på sina vingar och bar dem till sig och det land som han gav dem. Men i kontexten här så är det tydligare att det är Gud som den omhändertagande som är i fokus, han (Gud) tar ungarna (folket) på vingarna och bär dem.

6.8.3 Deuteronomium 28:49

Deut 28 består av välsignelser och förbannelser; i början räknas det upp alla välsignelser som ska tillfalla folket om de lyssnar till sin Gud och håller hans bud (v. 1–14), detta följs sedan upp av en lång uppräkningslista om alla förbannelser som kommer att drabba dem om de inte håller buden och inte lyssnar till Gud. (v. 15–68)

Deut 28:49 förutsäger att Herren kommer att bringa ett främmande folk som kommer att slå ned på landet och dess folk likt en örn/gam.

Deut 28:49

Herren ska bringa ett folk mot dig från långt bort ifrån, från världens ände, såsom örnen/gamen sveper mot byte, ett folk vars språk du inte förstår.

Man kan se tydliga kopplingar till det som sägs i Jeremia.¹⁶⁴ *Nešer* står åter igen som symbol för en fiende som ska komma, även om det i det här fallet är helt öppet för vem fienden i fråga är, vilket ger en stark kontrast till de tidigare textställena (Exod 19:4, Deut 32:11) där liknelsen vid *nešer* så tydligt handlar om en omhändertagande Gud som skyddar från fiender.

6.9 Klagovisorna, Habackuk och 2:a Samuel

Det är snabbheten hos *nešer* som framhålls i Klagovisorna och Habackuk, på samma sätt som i Jer 4:13, fiendens fruktansvärda snabbhet när den kommer för att göra slut på oss.

Klag 4:19

Snabbare än himlens örnar/gamar var våra förföljare, på bergen jagade de oss, i öknen låg de väntande på oss.

I Klag 4:19 så talar man om hur fienden/förföljarna kom snabba som örnar/gamar, ”de jagade oss och låg väntande i bakhåll för oss”. Det ”oss” som åsyftas är folket, som uttrycker sin klagan över vad som har hänt dem.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Jfr avsnitt 6.2 Jeremia.

¹⁶⁵ Traditionellt sammankopplat med Jeremia, och händelserna som åsyftas är Jerusalems fall.

Hab 1:8

Deras hästar är snabbare än leoparder, och snabbare än kvällens vargar, deras ryttare ska jaga fram över marken och deras ryttare ska komma långt bortifrån. De ska flyga likt en örn/gam som skyndar för att äta.

På samma gång som användandet av *nešer* uttrycker snabbheten uttrycker det även en viss slutgiltighet, fienden är likt en örn/gam som skyndar för att äta. Om man betänker det att gamar inte själva dödar sina byten och örnar ofta inte själva dödar de större bytesdjur som de äter,¹⁶⁶ så kan man här läsa in att folket redan är ”dött”.

I 2 Sam 1:23 däremot gör författaren en liknelse vid snabbheten hos *nešer* på ett mer positivt sätt, det är inte en ondskefull fiende som det talas om utan två män som blir ihågkomna för sina goda egenskaper. Det är David som begråter Saul och Jonathan som båda har stått honom nära.

2 Sam 1:23

Saul och Jonathan, älskade och ljuvliga i sitt liv, de var inte skilda åt i sin död/döden. De var snabbare än örnar/gamar, starkare än lejon.

Återigen är det ”härskaren” bland de flygande varelserna och ”härskaren” bland de vilda djuren som används som liknelse för människors storhet, örnen/gamens snabbhet och lejonets styrka.

6.10 Mika

Mika 1:16 gör en väldigt tydlig liknelse vid utseendet hos *nešer*,¹⁶⁷ och uppmanar åhöraren till att raka av håret som ett tecken på sorg.¹⁶⁸

Mika 1:16

Raka dig, skär av ditt hår! [Som ett tecken på sorg] över din glädjes barn, gör din skullighet stor likt örnen/gamen ty de har försvunnit ifrån dig.

På det hela taget är inte Mika 1 en särskilt glad text, tvärt om, det talas om domar mot Samaria och Jerusalem, och avslutas med uppmaningen till att sörja, vilket ger intrycket att allt redan är förlorat, att det är redan för sent.

6.11 Sammanfattning och diskussion

Användningen av *nešer* är spridd genom hela Gamla testamentet och det finns inget definitivt sätt som det används på. T.ex. talas det i Deuteronomium om att *nešer* är oren och därför bör

¹⁶⁶ Lammgamen är ett undantag då den kan jaga själv, se mer under avsnitt 4.5 Lammgam.

¹⁶⁷ Se vidare under avsnitt 3.1 Argument för gam.

¹⁶⁸ H. McKeating, *The Books of Amos, Hosea and Micah* (Cambridge: University Press, 1971), 161.

undvikas, men senare i samma bok så berättas det hur Gud själv likt en *nešer* bar sitt folk på ryggen. På samma sätt så sveper fienden ner likt *nešer* och breder sina vingar över nationer och folk som en metafor för erövring, men Guds vingar bär till trygghet.

En intressant sak att lägga märke till angående *nešers* användning i Pentateuken är den stora variationen. På listan över orena fåglar i Deut 14:12 så står det att man inte ska äta den och listan i Lev 11:13 säger uttryckligen ”och dessa av fåglarna ska ni avsky”.¹⁶⁹ Som en tydlig kontrast till detta så beskrivs det i Exod 19:4 och Deut 32:11 hur Gud likt en *nešer* bär Gud sitt folk på sina vingar, medan Deut 28:49 i sin tur beskriver ett folk långt bort ifrån ska komma likt en *nešer* och slå ned på landet. Detta visar tydligt på den mångfald som finns i användandet av *nešer*.

Men mångfald till trots så går det även att se tydliga tendenser och mer vanliga sätt att använda *nešer* på. Man kan se en tendens till att *nešer* oftare är negativt laddat än positivt,¹⁷⁰ t.ex. förknippas *nešer* vid sju olika tillfällen med fienden, men bara vid två tillfällen med goda gåvor.¹⁷¹

Det går tydligt att se att olika författare har använt *nešer* på liknande sätt, vilket tyder på en kontinuitet över tid och de texter *nešer* förekommer i är definitivt inte begränsade till ett visst område, utan *nešer* förekommer i såväl de historiska böckerna som hos profeterna.

Nešer används både konkret som ett namn på en fågel bl.a. i Lev 11:13 och Deut 14:12 och som liknelser och metaforer t.ex. i Job 9:16 och Jer 4:13, men det går tydligt se att det är som liknelse/metafor som *nešer* vanligen används, vilket tyder på att *nešer* i sig är något som är vanligt förekommande i människors föreställningsvärld så att det är effektivt att göra liknelser vid den. Den av *nešers* egenskaper som oftast används i liknelser är dess snabbhet t.ex. i 2 Sam 1:23 och Job 9:26, men även liknelser vid att *nešer* bygger sitt bo högt är vanliga t.ex. Obad 4.¹⁷²

Användningen av *nešer* visar både på en mångfald och på en norm, det används å ena sidan som namn på en konkret fågel, men det kan å andra sidan också användas som metafor för fienden eller Gud själv. Det tydligaste användningsområdet kan dock tydligt sägas vara som liknelse, och det man liknar vid är egenskaper och beteenden hos *nešer*.

¹⁶⁹ Se avsnitt 6.8.1 Lev 11:13 och Deut 14:12

¹⁷⁰ Se bilagan 9.1.1 Övergripande negativ/positiv uppdelning.

¹⁷¹ Se bilagan 9.1.3 Tabell över användning.

¹⁷² Se vidare i bilagan 9.1.2 Tabell för egenskaper hos *nešer*.

7. Slutsats

Att en gång för alla bestämma vad en *nešer* är, om det är en gam eller en örn, vill jag påstå inte låter sig göras, det finns alltför mycket som innesluts i begreppet för att man ska kunna pressa in det i ett enda ”antingen eller”. Den beskrivs ha egenskaper som både finns hos örnar och gamar,¹⁷³ men även med egenskaper som bara anses finnas hos den ena eller andra, som t.ex. i Mika 1:16. Även den etymologiska bakgrunden på namnet *nešer* kan passa in på båda sorternas fåglar, och ger därför inte någon vidare ledtråd till vad det skulle kunna vara för fågel.

Jag tror att *nešer* då, kan ha uppfattats lite som katter av många uppfattas idag, det är ”bara” en katt, må vara lång- eller korthårig, ha olika färg och storlek, men det är likväl ”bara” en katt, det första man associerar med är i de flesta fall inte en speciell ras.

Inte att förglömma att det är svårt att se skillnad på alla olika stora rovfåglar som finns, och även om de kan se en människa bra när de flyger 3km upp i luften så kan inte vi människor skryta med att kunna göra detsamma med blotta ögat.

De huvudkandidater som jag tidigare har nämnt skulle vara den fågel *nešer* beskriver (gåsgam och kungsörn) passar båda in på majoriteten av beskrivningarna som finns av *nešer*, och mycket beror på hur man väljer att närma sig textställena. T.ex. i fallet med Hes 17:3, då det talas om en fågel med färggrann fjäderdräkt, så kan man antingen läsa det bokstavligt, att det är en fågel med färgglad fjäderdräkt och då skulle det snarare kunna handla om en lammgam, som är den mest färgrika av de fåglar jag har tagit upp, eller läsa det metaforiskt och läsa in att det är Nebukadnessar och fjädrarnas färg är en metafor för alla riken som han härskar över.¹⁷⁴

Det jag har kommit fram till allt eftersom arbetet har fortskridit är att *nešer* är en svårdefinierad fågel. Den är vanligt förekommande i Gamla Testamentet, men hur den har ”använts” skiftar beroende på vilket behov författaren har haft. Från de omhändertagande liknelserna i Exod 19:4 och Deut 32:11, till beskrivningen av hur fienden kommer och erövrar land och nationer i Jeremia.

Likheten med andra kulturer är i vissa fall slående, att Gud i Exod 19:4 och Deut 32:11 liknas vid rovfågeln *nešer* på samma sätt som härskare i olika omkringliggande kulturer har valt att avbilda sig i form av rovfåglar. Men på samma gång som det är som rovfågeln *nešer* Gud avbildas så är det det omhändertagande som framhålls, att Gud bär på sina vingar. Och samtidigt som örnen/gamen i berättelsen om Etana kan föra Etana ända upp till gudarnas

¹⁷³ Se avsnitt 3.3 Tvetydiga argument.

¹⁷⁴ Se avsnitt 6.1 Hesekiel.

boning på sina vingar, och på så sätt nästan mäta sig med gudarna, så kan man i Gamla Testamentet se att Gud är mäktigare. Även om *nešer* kan nå upp till stjärnorna och bygga sina bon så kan Gud störta ned dem.

Men även det att *nešer* använts för att beskriva fienden som något Gud har kallat, kan man se liknande spår av i närliggande kulturer, gudarna skickar sina ”hantlangare” örnar/gamar att utföra deras ärenden.¹⁷⁵ Men det finns även skillnader, för medan Nekhbet breder ut sina vingar till skydd, så används liknelsen vid att *nešer* sprider ut sina vingar över olika nationer som en liknelse för erövring, t.ex. Jer 48:40.

Vid de tillfällen som man kan se en positiv eller negativ förskjutning av betydelsen av användandet av *nešer* så kan man se att det finns en ganska tydlig majoritet för att använda det vid negativa tillfällen, exempelvis associerat med fiender. Men den övervägande majoriteten av gångerna *nešer* används så innehar den en neutral betydelse, man jämför med dess snabbhet eller dess flykt över himlen.¹⁷⁶ Och även om det i Lev 11:13 och Deut 14:12 talas om att man bör undvika att äta dem och i det sammanhanget även avsky dem, så finns dagens tydliga uppdelning i att gamar är ”dåliga” och örnar är ”bra” inte uttryckt. Det som framgår är att *nešer* är en fågel som man har respekt för, man vill inte råka ut för det Ords 30:17 varnar för, att *nešers* ungar ska äta ens kropp, men samtidigt är dess snabbhet avundsvärd så även dess förmåga att flyga. Och samtidigt som det understryks att Herren är störst, så kan *nešer* flyga mot himlen, och nästan utmana Gud.

¹⁷⁵ Se vidare under avsnitt 5.6 Sammanfattning

¹⁷⁶ Se bilaga 9.1.1 Övergripande positiv/negativ uppdelning.

8. Bibliografi

Förkortningarna utgår från *The SBL Handbook of Style: For Ancient Near Eastern, Biblical, and Early Christian Studies*, P. H. Alexander, J.F. Kutsko, J.D Ernest, S. Decker-Lucke, D. L. Petersen (red.). Peabody, Massachusetts: Hendrickson, 1999.

Utöver dessa har jag använt:

COTTV - Commentary on the Old Testament in Ten Volumes.

8.1 Primärkällor

Bibel 2000

Bibeln i 1917 års svenska översättning

Biblia Hebraica Stuttgartensia, Tyskland: Deutsche Bibelgesellschaft, 1990.

Dalley S., *Myths from Mesopotamia – Creation, the Flood, Gilgamesh and Others*”, Oxford: Oxford University Press, 1991.

Dietrich M., O. Loretz och J. Sanmartín, *The Cuneiform Alphabetic Texts from Ugarit, Ras Ibn Hani and Other Places (KTU: second, enlarged edition)*, Abhandlungen zur Literatur Alt-Syrien-Palästinas und Mesopotamiens 8. Münster: Ugarit-Verlag, 1995.

Gustav Vasas Bibel

King James Bible

New Revised Standard Version

Novotny, James R., *The Standard Babylonian Etana Epic, State Archives of Assyria Cuneiform Texts*, 2. Helsinki: University of Helsinki 2001.

Revised Standard Version

Smith M. S., *The Ugaritic Baal Cycle*, 1, Leiden: Brill, 1994

Wyatt N., *Religious Texts from Ugarit*, Trowbridge, Wiltshire: Cromwell Press, 1998.

8.2 Sekundärkällor

Albrektson B. och H. Ringgren, *En bok om Gamla testamentet*, Kristianstad: Kristianstads Boktryckeri AB, 1992.

Allen L. C., *The Books of Joel, Obadiah, Jonah and Micah*, The New International Commentary of the Old Testament. Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1976.

Barton J., *Joel and Obadiah –A commentary*, Louisville: Westminster John Knox Press, 2001.

- Block D. L., *The Book of Ezekiel – Chapters 1–24*, The New International Commentary of the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, 1997.
- Bright J., *Jeremiah*, The Anchor Bible. New York: Doubleday & Company, 1986.
- Cansdale G., *Animals of Bible Lands*, Exeter: Paternoster Press, 1970.
- Carroll R. P., *Jeremiah –A Commentary*, Philadelphia: The Westminster Press, 1986.
- Chan M. J., “Cyrus, Yhwh’s Bird of Prey (Isa. 46.11): Echoes of an Ancient Near Eastern Metaphor”, *JSOT* 35.1 (2010): 113–127.
- Clements R. E., *Jeremiah*, USA: John Knox Press, 1988.
- Clines D. J. A., *Job 1–20*, Word Biblical Commentary 17. Dallas: Word Books, 1989.
- Cramp S., K.E.L. Simmons (eds), *The Birds of the Western Palearctics*, 2, Oxford: Oxford University Press, 1980.
- Davies G. I., *Hosea*, New Century Bible Commentary. Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1992.
- Driver G. R., “Once Again: Birds in the Bible”, *Palestine Exploration Quarterly* (1958–1959): 56–58.
- Driver G. R., ”Birds in the old testament – I. Birds in Law”, *Palestine Exploration Quarterly* (1954–1955): 5–20.
- Fauna and Flora of the Bible*, London: United Bible Societies, 1972.
- Feliks J., *The Animal World of the Bible*, Tel Aviv: Blumenthal’s Printing Press Ltd., 1962.
- Génsbøl B., *Rovfåglar i europa*, Stockholm: Prisma, 2006.
- ”Golden eagle”, *Bulletin of the Smithsonian Institution*, 166, (1937): 293–315.
- Goldingay J. och D. Payne, *Isaiah 40–55*, 1, The International Critical Commentary. Chippenham: Antony Rowe Ltd., 2006.
- Gordis R., *The Book of Job – Commentary, New Translation and special Studies*, New York City: The Jewish Theological Seminary of America, 1978.
- Greenberg M., *Ezekiel 1–20*, The Anchor Bible. New York: Doubleday & Company, Inc., 1983.
- Grimal P., *The Dictionary of Classical Mythology*, Frome: Butler and Tanner Ltd, 1987.
- Holladay W. L., ed., *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, Leiden: Brill, 1988.
- Holladay W. L., *Jeremia 1*, Hermeneia. Philadelphia: Fortress, 1986.

- Holladay W. L., *Jeremiah 2*, Hermeneia. Philadelphia: Fortress, 1989.
- Jastrow M., ed., *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalami, and the Midrashic Literature*, 2, New York: Pardes Publishing House, 1950.
- Keil C.F. och F. Delitzsch, *The Pentateuch*, Commentary on the Old Testament in Ten Volumes, 1. Grand Rapids: Eerdmans, 1976.
- Keil C.F. och F. Delitzsch, *Psalms*, Commentary on the Old Testament in Ten Volumes, 5. Grand Rapids: Eerdmans, 1976.
- Keil C.F. och F. Delitzsch, *Proverbs, Ecclesiastes, Song of Solomon*, Commentary on the Old Testament in Ten Volumes, 6. Grand Rapids: Eerdmans, 1976.
- Keil C.F. och F. Delitzsch, *Jeremiah, Lamentation*, Commentary on the Old Testament in Ten Volumes, 8. Grand Rapids: Eerdmans, 1977.
- Keil C.F. och F. Delitzsch, *Ezekiel, Daniel*, Commentary on the Old Testament in Ten Volumes, 9. Grand Rapids: Eerdmans, 1976.
- Koole J. L., *Isaiah*, Nederländerna: Kok Pharos Publishing House, 1997.
- Kronholm T., ”נִשְׁרַר” TDOT 10: 77–85.
- Lisowsky G., *Konkordanz zum hebräischen Alten Testament, nach dem von Paul Kahle in der Biblia Hebraica edidit Rudolf Kittel besorgten Masoretischen Text* Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt, 1958.
- Mays J. L., *Hosea – A Commentary*, London: SCM Press Ltd., 1969.
- McKeating H., *The Books of Amos, Hosea and Micah*, Cambridge: University Press, 1971.
- Meinertshagen R., *Nicoll's Birds of Egypt*, London: Hugh Rees, 1930.
- Meinertzhagen R., *Birds of Arabia*, Birmingham: The Kynoch Press, 1954.
- Meltzer E. S., “Horus.” Sidorna 119–122 i volym 2 av *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, 2, ederad av Donald B. Redford. 2 vols. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Meltzer E. S., “Horus” i *The Ancient Gods Speak – A Guide to Egyptian Religion*, ed. Donald B. Redford; Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Parmelee A., *All the Birds of the Bible*, London: Lutterworth Press, 1960.
- Pinney R., *The Animals in the Bible*, Philadelphia: Chilton Company, 1964.
- Schroer S., ”Die Göttin und der Geier”, *ZDPV* 111 (1995):60–80.
- .
- Taylor J.B., *Ezekiel – An Introduction and Commentary*, London: Billing & Sons, 1973.

- Thompson J. A., *The Book of Jeremiah*, The New International Commentary of the Old Testament. USA: Eerdmans Publishing Company, 1980.
- Tristram H. B., *The Survey of Western Palestine – Fauna and Flora of Palestine*, London: The Committee of the Palestine Exploration Fund, 1884.
- Wevers J. W., *Ezekiel*, London: Butler & Tanner Ltd, 1976.
- Whybray R. N., *Isaiah 40–66*, The New Century Bible Commentary. Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1990.
- Wolff H. W., *Obadiah and Jonah*, Minneapolis: Augsburg Publishing House, 1986.
- Wolff H.W., *Hosea*, Hermenia. Philadelphia: Fortress, 1974.
- Yerkes R. K., "The Unclean Animals of Leviticus 11 and Deuteronomy 14", *JQR* 14.1 (1923): 1–29.
- Zimmerli W., *Ezekiel 1*, Hermenia. Philadelphia: Fortress, 1979.

9. Bilagor

9.1 Tabeller

9.1.1 Övergripande negativ/positiv uppdelning

Bibelställe	Negativ	Positiv	Ingetdera
Jer 4:13	X		
Jer 48:40	X		
Jer 49:16			X
Jer 49:22	X		
Hes 1:10			X
Hes 10:14			X
Hes 17:3			X
Hes 17:7			X
Deut 14:12	X		
Deut 28:49	X		
Deut 32:11		X	
Ords 23:5			X
Ords 30:17	X		
Ords 30:19			X
Job 9:26			X
Job 39:27*			X
Exod 19:4		X	
Levi 11:13	X		
2 Sam 1:23		X	
Hos 8:1	X		
Mika 1:16			X
Hab 1:8	X		
Obad 4			X
Jes 40:31		X	
Ps 103:5		X	
Klag 4:19			X
Dan 4:30			X
Dan 7:4			X

*39:27 i den hebreiska versindelningen blir 39:30 i den svenska versindelningen.

9.1.2 Tabell för egenskaper hos nešer

Bibeställe	Snabbhet	Kal	Ung på nytt	Bär på ryggen	Bor högt	Fjäderskruden	Oren	Ingetdera
Jer 4:13	X							
Jer 48:40								X
Jer 49:16					X			
Jer 49:22								X
Hes 1:10								X
Hes 10:14								X
Hes 17:3						X		
Hes 17:7						X		
Deut 14:12							X	
Deut 28:49								X
Deut 32:11				X				
Ords 23:5								X
Ords 30:17								X
Ords 30:19								X
Job 9:26	X							
Job 39:27					X			
Exod 19:4				X				
Levi 11:13							X	
2 Sam 1:23	X							
Hos 8:1								X
Mika 1:16		X						
Hab 1:8								X
Obad 4					X			
Jes 40:31								X
Ps 103:5			X					
Klag 4:19	X							
Dan 4:30						X		
Dan 7:4								X

9.1.3 Tabell över användning

Bibelsälle	Förknippad med fienden	Förknippad med sorg	Förknippad med ”maktighet”	Förknippad med goda gåvor	Förknippad med förgänglighet	Förknippad med Guds vilja
Jer 4:13	X					
Jer 48:40	X					
Jer 49:16	-	-	-	-	-	-
Jer 49:22	X					
Hes 1:10	-	-	-	-	-	-
Hes 10:14	-	-	-	-	-	-
Hes 17:3			X			
Hes 17:7			X			
Deut 14:12	-	-	-	-	-	-
Deut 28:49	X					
Deut 32:11	-	-	-	-	-	-
Ords 23:5					X	
Ords 30:17	-	-	-	-	-	-
Ords 30:19	-	-	-	-	-	-
Job 9:26					X	
Job 39:27			X			
Exod 19:4			X			X
Levi 11:13	-	-	-	-	-	-
2 Sam 1:23	-	-	-	-	-	-
Hos 8:1	X					
Mika 1:16		X				
Hab 1:8	X					
Obad 4			X			
Jes 40:31			X	X		
Ps 103:5				X		
Klag 4:19	X					
Dan 4:30	-	-	-	-	-	-
Dan 7:4	-	-	-	-	-	-